

บทที่ ๑ การสถาปนาสาธารณรัฐที่ ๓

การสร้างสาธารณรัฐที่ ๓

งานชิ้นแรกของสภาแห่งชาติคือ การสร้างความสงบ อีแรลซึ่งได้รับเลือกได้เป็นหัวหน้ารัฐบาลได้จัดการสงบศึกกับเยอรมนีก่อนที่เขาจะตกลงกับทางปารีสเสียอีก ฝรั่งเศสสูญเสียแคว้นลอว์เรนน์ทางใต้ (Lorraine) แคว้นอัลซาส (Alsace) ทั้งหมดยกเว้นบริเวณป้อมเบลฟอร์ท (Belfort) และต้องเสียค่าปฏิมากรรมสงครามจำนวน ๒ พันล้านฟรังก์ รวมทั้งการที่เยอรมนีจะมีสิทธิครอบครองส่วนต่าง ๆ ทางตะวันออกของฝรั่งเศสและปารีสจนกว่าจะจ่ายค่าปฏิมากรรมสงครามหมด เหล่านี้คือราคาของการพ่ายแพ้ในสงคราม สภานิติบัญญัติซึ่งปรารถนาความสงบสุขและสภาพปกติเหนือสิ่งอื่นใด จึงตกลงรับข้อเสนอนี้ที่ ฝรั่งเศสต้องสูญเสียชีวิตประชาชนไปประมาณหนึ่งล้านห้าแสนคน ข้ายังต้องเสียเหมืองแร่และอุตสาหกรรมที่แคว้นลอว์เรนน์ อุตสาหกรรมทอผ้าที่อัลซาส และสูญเสียเมืองสตราสเบิร์ก (Strasbourg) ที่ได้มาเมื่อ ๒๐๐ ปีก่อนหน้านั้น (เมื่อหลุยส์ที่ ๑๔ ยกทัพไปล้อมแม่น้ำไรน์และยึดเมืองนี้ไว้) เงินค่าปฏิมากรรมสงครามครึ่งพันล้านแรกถูกจ่ายในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๗๑ และห้าร้อยล้านที่สองก็ถูกจ่ายในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๘๗๓ ส่วนที่เหลือจ่ายเป็นรายเดือนนาน ๔ เดือน ตั้งแต่มิถุนายน-กันยายน ทหารเยอรมันคนสุดท้ายออกจากฝรั่งเศสในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๘๗๓ แม้จะมีภาระหนักอึ้งเรื่องเงินค่าปฏิมากรรมสงคราม งบประมาณของฝรั่งเศสซึ่งอยู่ในระยะที่เศรษฐกิจของโลกดีมาก ก็สมดุลได้ในปี ค.ศ. ๑๘๗๔

อีแรลและสภาแห่งชาติซึ่งได้รับเลือกขึ้นมาเมื่อยุติสงคราม ก็ได้ประสบผลสำเร็จตามข้อเรียกร้องของผู้ชนะ งานที่ยากขึ้นคือ การสร้างรูปแบบรัฐธรรมนูญสำหรับฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ. ๑๘๗๑ นั้น บุคคลากรทางการเมืองยังคงตามระบบเก่าของจักรวรรดิที่ ๒ ผลการเลือกตั้งในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๗๑ นั้น ข้อเสนอที่เห็นได้ชัดคือ ความต้องการระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กลับคืนมาดังคงอยู่ พวกนิยมเจ้าที่มีอิทธิพลครอบงำสภา อาจบันดาลผลการเลือกตั้งในเวลาต่อมาให้

เป็นไปดังที่เขาต้องการหากพลังของพวกเขาไม่แตกแยกเสียก่อน ผู้อ้างสิทธิ์ในราชบัลลังก์คือ เคานต์แห่งชองบอร์ด (Comte de Chambord) โอรสของตุ๊กแห่งแบร์หรืออีกนัยหนึ่งพระนัดดาของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑๐ ซึ่งเวลานั้นท่านเคานต์ถูกเนรเทศและพำนักอยู่ในปราสาทที่ออสเตรีย พระองค์เป็นผู้ที่เชื่อในความสืบลมพฤกษศาสตร์ เชื่อมมั่นในพระเจ้า และไม่มีโอรส ดังนั้นก็ดูเหมือนว่าเคานต์แห่งชองบอร์ดน่าจะตกลงกับเคานต์แห่งปารีส (Comte de Paris) ซึ่งสืบทางสายราชวงศ์ออส็องส์ คือ ทรงเป็นนัดดาของหลุยส์ ฟิลิปป์ ว่าสายบูร์บองส์จะขึ้นครองราชย์ก่อนและให้ราชวงศ์ออส็องส์สืบบัลลังก์ต่อไป

อย่างไรก็ตาม ความหวังที่จะสถาปนาระบอบกษัตริย์ขึ้นในฝรั่งเศสค่อย ๆ ลางเลือนไป ทั้งนี้เพราะปฏิญญาของเคานต์แห่งชองบอร์ด ซึ่งไม่ยอมอ่อนข้อในการต่อรองใด ๆ พระองค์ประกาศในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.๑๘๓๑ ว่า พระองค์ไม่ยินยอมละทิ้งธงสีขาวและตราประจำราชวงศ์บูร์บองส์เป็นอันขาด พระองค์ยินยอมที่จะให้มีการกระจายอำนาจจากศูนย์กลาง ให้แก่วันต่าง ๆ มีเสรีภาพ ให้มีสิทธิออกเสียงโดยเสรี แต่ทั้งนี้พระองค์ต้องสามารถรักษาไว้ได้ซึ่งสัญลักษณ์แห่งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ข้อเรียกร้องนี้นับเป็นฉากร้ายของการกลับคืนสู่ราชบัลลังก์ เพราะฝรั่งเศสได้ปฏิเสธสัญลักษณ์ดังกล่าวมาแล้ว

ไม่เพียงแต่เคานต์ของบอร์ดจะปิดโอกาสของตนในการคืนสู่ราชบัลลังก์ฝรั่งเศสเท่านั้น เพราะยังเป็นการขัดขวางมิให้พวกออส็องส์ได้รับโอกาสดังกล่าวด้วย ในการเลือกตั้งครั้งแรกหลังจากมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่แสดงว่าไม่มีราชวงศ์ไหนจะกลับมาได้อย่างง่ายดาย ในการเลือกตั้งเพิ่มเติมในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.๑๘๓๑ พวกนิยมสาธารณรัฐได้รับเลือก ๔๔ คน พวกนิยมเจ้า ๑๒ คน และพวกโบนาปาร์ต อีก ๓ คน การเลือกตั้งซ่อมในระหว่าง ค.ศ.๑๘๓๑-๑๘๓๔ ก็มีแนวเช่นเดียวกัน คือมีพวกนิยมสาธารณรัฐ ๑๒๖ คน พวกสนับสนุนกษัตริย์ ๒๓ คน และพวกนิยมโบนาปาร์ต (Bonapartists) อีก ๑๐ คน ดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในสภา โดยในตอนแรกสภาเป็นของพวกนิยมราชาธิปไตยแต่ต่อมาก็นำเสียงไปทางสาธารณรัฐนิยม

อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ. ๑๘๗๓ พวกราชาธิปไตยซึ่งต้องสงบเงียบก็คิดว่า เมื่อตั้งระบอบการปกครองของตนเองไม่ได้ ก็ไม่จำเป็นต้องทนกฎเกณฑ์ของศัตรูนัก จูลส์ เกรวี (Jules Grévy) ประธานสภาที่นิยมสาธารณรัฐถูกขับให้ออกจากตำแหน่ง เพื่อให้พระที่หัวแข็งพอใจ ชิแอรส์ซึ่งสนับสนุนฝ่ายสาธารณรัฐและแน่ใจว่าฝ่ายนี้จะชนะกลับล้มเลิกไปว่าในหมู่ชาวฝรั่งเศสส่วนใหญ่ยังคงคำนึงถึงราชาธิปไตย เมื่อเห็นได้ชัดว่า ชิแอรส์ไม่ใช่กันชนที่ดีที่จะต่อต้านฝ่ายซ้าย พวกนี้ก็ถอนการสนับสนุนชิแอรส์ ในขณะที่พวกสาธารณรัฐหัวรุนแรงก็ไม่ได้สนับสนุนเขา ในการเลือกตั้งซ่อมที่ปารีส รัฐมนตรีต่างประเทศในรัฐบาลของเขา แต่สังกัดพรรคอนุรักษนิยมต้องพ่ายแพ้แก่คู่แข่งจากฝ่ายสาธารณรัฐ ในขณะเดียวกันรัฐบาลก็ต้องให้บาโรเดต์ (Barodet) นายกเทศมนตรีแห่งเมืองลียงออกจากตำแหน่งเนื่องจากหัวก้าวหน้าเกินไป หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว สภาจึงตัดสินใจกำจัดชิแอรส์ ในการออกเสียงเมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๗๓ พวกราชาธิปไตยก็ประสบผลสำเร็จในการกำจัดชิแอรส์ด้วยการบีบบังคับให้เขาลาออก

จอมพลแมคมาอง (Marshal MacMahon) ได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าแห่งรัฐ เขาเป็นพวกนิยมโบนาปาร์ต ค่อนข้างโง่และไม่เข้าใจการเมืองนัก อำนาจการปกครองถูกแบ่งแยกไปตกอยู่กับดยุคแห่งบรอกลี (duc de Broglie) ซึ่งเป็นเจ้านายวงศ์ออร์องส์ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นใน ค.ศ. ๑๘๑๕ หรือ ๑๘๗๓ สภาพการณ์ก็คล้ายคลึงกัน คือพวกราชาธิปไตยได้กลายเป็นผู้นำชั่วคราวของรัฐบาลที่รัฐสภามีอำนาจ ดังนั้นนักประวัติศาสตร์จึงขนานนามระบอบการปกครองใหม่นี้ว่าเป็นสาธารณรัฐของพวกค็ัค (Republic of the Dukes) แม้กระนั้นก็ตาม ดูจะเป็นไปได้ยากที่ระบอบกษัตริย์จะกลับมา แม้แต่แมคมาอง ซึ่งนิยมกษัตริย์ก็ยังมีสามัญสำนึกว่าการพยายามนำระบอบดังกล่าวกลับมาจะเป็นเรื่องโง่ที่เสี่ยงอันตราย บรอกลีซึ่งเล็งเห็นเช่นกันว่าระบอบกษัตริย์จะกลับมาโดยให้ของบอร์ตเป็นกษัตริย์นั้นไม่สมควร แต่เขาก็ไม่เต็มใจรับสาธารณรัฐ เขาจึงต้องการยืดเวลาของรัฐบาลรักษาการออกไปอีก แมคมาองได้เป็นหัวหน้ารัฐบาลอยู่ ๔ ปี ซึ่งไม่มีอะไรใหม่เกิดขึ้น นอกจากทำให้บรอกลีสามารถดำเนินนโยบายอนุรักษนิยมได้ตลอด

แม้ว่าพวกราชาธิปไตยจะไม่สามารถนำชัยชนะกลับคืนสู่บัลลังก์ได้ แต่พวกนี้ก็ไม่ได้อ่อนแอ ตลอดสมัยของสาธารณรัฐที่ ๓ ฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวาสมมูลย์กันอยู่เสมอ ฝ่ายใดจะชนะและสามารถก่อตั้งรัฐบาลได้ก็ขึ้นอยู่กับความเห็นของแต่ละฝ่ายว่าฝ่ายใดจะได้รับความสนับสนุนมากกว่า จุดอ่อนของพวกราชาธิปไตยคือการผูกพันทางศาสนา มาก อิทธิพลของศาสนาซึ่งทวีมากขึ้นตั้งแต่สมัยจักรวรรดิที่ ๒ และในสมัยสาธารณรัฐที่ ๓ ศาสนายังคงเกี่ยวข้องกับจุดหมายทางการเมือง ใน ค.ศ. ๑๘๗๓ มีการวางศิลาฤกษ์โบสถ์แห่งใหม่ ซึ่งอุทิศแด่หัวใจศักดิ์สิทธิ์ (Sacré Coeur) เหนือเนินมงมาร์ต (Montmartre) อันเป็นบริเวณที่ลาโยลา (Layola) และสาวกได้พบปะกัน พวกบาทหลวงพยายามที่จะให้สถานำอานาจทางโลกของสันตปาปากลับคืนมา พวกคาธอลิกมีความประสงค์จะนำระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กลับมา แต่ความคิดนี้มิคนเห็นด้วยเป็นส่วนน้อย อย่างไรก็ตามในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๗๔ ฝ่ายนิยมกษัตริย์ได้ลงมติโค่นบรอกัส อันเป็นผลให้เขาต้องลาออก และแมคมองได้ตั้งรัฐบาลรักษาการขึ้นมาแทนที่

ในเวลาเดียวกัน พวกนิยมสาธารณรัฐ รวมทั้งแกมเบตตา (Gambetta) ซึ่งกลับมาสู่ทางการเมืองใน ค.ศ. ๑๘๗๒ ได้วางตัวเป็นกลางและสมัครสมานกับฝ่ายราชาธิปไตยที่หัวไม่รุนแรงนัก สาเหตุที่สองฝ่ายรวมตัวกันได้ เพราะกำลังวิกฤตที่ลัทธิโบนาปาร์ตมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นในสภาแห่งชาติ พวกนี้เคยมีบทบาทในการโค่นธ็แอร์ล็งใน ค.ศ. ๑๘๗๓ และบรอกัสในปารีสมา และตราบเท้าที่ฝรั่งเศสยังไม่มีรัฐธรรมนูญ พวกโบนาปาร์ตก็มีทางที่จะฟื้นคืนอิทธิพลได้เสมอ

ในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๗๔ ผู้คิดที่จำกัดความเรื่องรัฐบาลสาธารณรัฐแพ็คะแนนเสียดไปด้วยคะแนน ๓๔๔ : ๓๓๖ และในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ปีนั้นเอง มีการแปรญัตติของวัลลง (Wallon) ซึ่งเสนอวิธีเลือกผู้สืบอำนาจต่อจากแมคมอง ในฐานะหัวหน้าแห่งรัฐ เพื่อให้เป็นสถาบันอันถาวรทีเดียว วัลลงสรุปความเห็นของเขาว่าฝรั่งเศสจำเป็นต้องเลิกระบบชั่วคราว ถ้าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะเป็นไปได้ ก็ให้เสนอความเห็น แต่ถ้าเป็นไปไม่ได้สมาชิกสภาจะต้องคิดว่า รัฐบาลแบบใหม่จึงจะเหมาะสมกับสาธารณรัฐ เพื่อจะได้ยกเลิกระบบชั่วคราว

ผู้ดีของวัลลงผ่านสภาด้วยคะแนนเสียง ๓๕๓ : ๓๕๒ จึงกล่าวได้ว่าสาธารณรัฐถือกำเนิด โดยเสียงส่วนใหญ่จำนวน ๑ เสียง

สาธารณรัฐที่ ๓ ไม่เคยมีรัฐธรรมนูญ หากมีกฎหมายรัฐธรรมนูญหลายชุด พวกราชาธิปไตยซึ่งรู้ว่าจะต้องแพ้อย่างแน่นอนในการเลือกตั้งทั่วไป จึงพร้อมที่จะปรองดองเพื่อไม่ให้สภาถูกยุบ ดังนั้นสาธารณรัฐจึงได้รับการสถาปนาขึ้น ทั้ง ๆ ที่สภามีพวกราชาธิปไตยอยู่มาก ดังนั้นกฎหมายรัฐธรรมนูญจึงมีลักษณะอนุรักษนิยมอยู่พอสมควร แต่ก็ไม่มากจนเสนอต่อสภาไม่ได้ ประธานาธิบดีจะได้รับเลือกให้อยู่ในตำแหน่ง ๗ ปี และมีอำนาจทางการเมืองอย่างกว้างขวาง สภาสูงหรือสภาซีเนต (Senate) มีอำนาจในทางทฤษฎีพอ ๆ กับสภาล่าง และให้ความสนใจแก่ผลประโยชน์ของสังคมในเรื่องอนุรักษนิยม หนึ่งในสามของสมาชิกสภาสูงจะได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งอยู่ตลอดชีวิต ในขณะที่สมาชิกส่วนที่เหลือจะได้รับเลือกโดยทางอ้อมจากหน่วยงานของรัฐบาลตามท้องถิ่น สมาชิกสภาสูงเหล่านี้จะอยู่ในหน้าที่ได้ถึง ๔ ปี โดยที่ ๑ ใน ๓ จะต้องออกจากตำแหน่งทุก ๆ ๓ ปี

ภายหลังการสร้างกฎหมายรัฐธรรมนูญ สภานิติบัญญัติก็ไม่มีเหตุผลที่จะตั้งอยู่ต่อไปอีก สภาจึงยุบลงในเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๗๕ การเลือกตั้งใน ค.ศ. ๑๘๗๖ พวกนิยมสาธารณรัฐได้รับเลือกกว่า ๓๕๐ คน ต้านกับฝ่ายขวาเกือบ ๒๐๐ ซึ่งในจำนวน ๒๐๐ นี้มีกลุ่มนิยมโบนาปาร์ตราว ๗๕ คน เมื่อสภาใหม่เลือกสมาชิกสภาสูงที่จะอยู่ตลอดอายุขัย พวกนิยมกษัตริย์ราชวงศ์บรูบองส์ก็แสดงความเกลียดชังพวกออร์อองนิสต์ (Orleanists) ด้วยการร่วมมือกันเลือกตั้งพวกสาธารณรัฐนิยม อันเป็นผลให้พวกนี้ได้เป็นสมาชิกสภาสูงตลอดชีพ เป็นจำนวนถึง ๕๗ คนในจำนวนทั้งหมด ๗๕ คน

หลังการเลือกตั้ง แมคมอง ได้ตำแหน่งประธานาธิบดี โดยมีการเลือกของสภา แต่ไม่เป็นที่ยอมรับของประเทศ และยังคงชบเกี่ยวกับพวกเสรีนิยมในสภาซึ่งอาจจะอ้างตัวว่าเป็นเสียงของประชาชนเมื่อใดก็ได้ ถ้าเขาและพวกนิยมราชาธิปไตยยอมรับสถานการณ์นี้ก็เป็นอันว่า

พวกนี้ละทิ้งความหวังในระบอบกษัตริย์ทั้งหมด แมค มาอง ยอมทิ้งไฟ่ตัวสุดท้ายที่อยู่ในมือด้วยการ ยุกสภานในวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ค.ศ.๑๘๗๗ ที่เรียกว่ารัฐประหารแห่งวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ถึงแม้จะ ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ แมค มาองเรียกบรอกลีให้เข้ามาบริหารซึ่งตามรูปการณ์แล้วจะเป็นผู้จัดการ เลือกตั้งครั้งใหม่ มีการเตรียมกวาดล้างฝ่ายบริหารทั่วไป ผู้ว่าราชการจังหวัด ๗๐ คน และรอง ผู้ว่าฯ รวมทั้งเลขาธิการประมาณ ๒๒๖ คนถูกเปลี่ยนตัว สภาเทศบาล ๑๗๔๓ แห่งถูกยุบและบรรดา เทศมนตรีก็ถูกถอดจากตำแหน่งหน้าที่ ในการดำเนินการเลือกตั้งใหม่ บรอกลีได้หาคนที่มีประสบการณ์ ด้านนี้มารับหน้าที่ เขาใช้อิทธิพลทุกทาง ข้าราชการต้องอดทนต่อความกดดัน หนังสือพิมพ์หรือร้านอาหารที่เป็นฝ่ายค้านถูกสั่งปิด ยึดทะเบียนอนุญาต แมค มาอง ได้เดินทางไปสำรวจจังหวัดต่าง ๆ และกล่าวสุนทรพจน์ตามเมืองใหญ่ ๆ โดยกล่าวสนับสนุนศาสนาซึ่งยังมีอิทธิพลเหนือเมืองเล็ก ๆ ฝ่ายขวารู้สึกมั่นใจในความสำเร็จของตนมาก

ฝ่ายซ้ายตอบโต้ด้วยนโยบายร่วมกันของพวกสาธารณรัฐนิยมภายใต้การนำของแกม-เบตตาและธ็แอร์ส ในระหว่างการรณรงค์หาเสียงธ็แอร์สถึงแก่กรรม จูลส์ เกรวี เข้ารับหน้าที่ แทนในฐานะหัวหน้าพวกสาธารณรัฐ เขาเป็นนายความจากฟรองซ์ กอมเต้ (Franche-Comte) มีชื่อเสียงในเรื่องลัทธิสาธารณรัฐนิยม (Republicanism) สายกลาง เขาไม่สนใจในเรื่องทรัพย์สินส่วนตัวส่วนบุคคล แต่เอาใจใส่ต่อข้อเรียกร้องต่าง ๆ ซึ่งทำให้เขาต้องอยู่ในสภาพลำบากใน เวลาต่อมา

อาจกล่าวได้ว่า การเลือกตั้งใน ค.ศ.๑๘๗๗ เป็นการวางรากฐานสาธารณรัฐ ที่ ๓ อย่างแท้จริง เพราะไม่เพียงแต่จะเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมือง หากเป็นการปฏิวัติสังคม ที่สำคัญยิ่งไปกว่า ปรากฏการณ์ใน ค.ศ.๑๘๓๐, ๑๘๔๘ และ ค.ศ.๑๘๗๑ เพราะเป็นช่วงที่ชาว ฝรั่งเศสในส่วนภูมิภาคหรือตามชนบทปฏิเสธอำนาจของชนชั้นสูง และชนชั้นกลางเจ้าของที่ดินซึ่ง รวมกับพวกอนุรักษนิยมและพวกเคร่งศาสนา ทั้ง ๆ ที่พวกนี้เคยมีอิทธิพลต่อชาวฝรั่งเศสและการ ศึกษาสังคมให้อยู่ในรูปอนุรักษนิยม ความพยายามในการเลือกตั้งของฝ่ายขวาล้มเหลว เพราะ พวกสาธารณรัฐได้รับเลือกถึง ๓๒๖ ที่นั่งในขณะที่ฝ่ายขวาได้ ๒๐๗ หลังจากการเลือกตั้ง

แมค มาอง ไม่มีทางเลือกนอกจากลาออก บรอกส์พร้อมกับบริวารก็หายไปจากเวทีการเมือง เป็น การพ่ายแพ้ครั้งใหญ่ของฝ่ายบริหาร รองประธานและที่ปรึกษาแห่งรัฐ ๔ คน ถูกปลดออก การ กวาดล้างได้ดำเนินต่อไป จูลส์ เกรวี ก็ได้รับตำแหน่งประธานที่ว่างอยู่

ชัยชนะของสาธารณรัฐ

วิกฤตการณ์ใน ค.ศ.๑๘๗๗ มีผลสะท้อนหลายอย่างนอกเหนือจากการแสดงถึงความ ล้มเหลวของพวกราชาธิปไตย ประธานาธิบดีคนใหม่ได้กล่าวคำปราศรัยครั้งแรกว่า "ตามกฎหมาย อันยิ่งใหญ่ของการปกครองแบบมีรัฐสภา ข้าพเจ้าจะไม่หัดค้ำความปรารถนาของชาติซึ่งเห็นได้ จากกระบวนการตามรัฐธรรมนูญเป็นอันขาด" อย่างไรก็ตาม ประธานาธิบดีไม่ได้มีอำนาจอย่าง แท้จริง ตำแหน่งประธานาธิบดีจะมีภาวอยู่บ้างก็ตรงที่มีเกียรติและเป็นผู้ประสานนโยบาย ซึ่งเป็น สิ่งสำคัญในระบบการปกครองที่ยังไม่มั่นคงนัก และลทธิของประธานาธิบดีที่จะแต่งตั้งรัฐมนตรีคนใหม่ ทำให้เขาเป็นบุคคลสำคัญเวลารัฐบาลล้มแต่ละครั้ง แต่หลังจาก ค.ศ.๑๘๗๗ อำนาจการปกครอง ตกอยู่กับสภาและส่วนใหญ่อยู่ที่สภาล่าง

ระยะระหว่าง ค.ศ.๑๘๗๗-๑๘๘๑ เป็นช่วงของการวางรากฐานระบอบการปกครอง แบบสาธารณรัฐ โขดดีที่ระบอบนี้ถือกำเนิดในเวลาที่พักเสวยเศรษฐกิจดีและงบประมาณสมดุลย์ และ ระบอบนี้ถูกนำมาใช้ด้วยนโยบายที่โน้มเอียงไปทางอนุรักษนิยมซึ่งสอดคล้องกับธรรมเนียม ของฝรั่งเศส รัฐประหารเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ทำให้พวกเป็นกลางตื่นตกใจ และหันมาเข้าข้าง พวกสาธารณรัฐ ทำให้พวกสาธารณรัฐไม่จำเป็นต้องทำตามข้อเรียกร้องที่รุนแรงของพวกหัวก้าวหน้า ที่เขาเคยอาศัยคะแนนเสียงช่วย รัฐประหารดังกล่าว ทำให้พวกสาธารณรัฐไม่ต้องผูกพันกับโครงการ ของฝ่ายซ้ายเช่น การแยกศาสนาและรัฐออกจากกัน เสรีภาพในการพิมพ์และการชุมนุม การ ยกเลิกกฎหมายที่ต่อต้านสหกรณ์ ฯลฯ

ทั้งบุคคลalarที่ทำการปกครองและนโยบายของสาธารณรัฐเป็นไปแบบอนุรักษนิยม เกรวีตัดสินใจว่าคนที่มีความคิดปฏิรูปรุนแรง เช่น แกมเบตตา ไม่ควรจะอยู่ในอำนาจ ในเดือน

ธันวาคม ค.ศ.๑๘๗๔ เมื่อจำเป็นจะต้องเลือกนายกรัฐมนตรี เขาจึงเรียกเฟรย์ ซิเน็ต (Freycinet) แทนที่จะเรียกแกมเบตตา เฟรย์ซิเน็ต เป็นคนคล่องแคล่วและทำงานเก่ง

ฝ่ายขวาต้องพ่ายแพ้ในการเลือกตั้งอีกใน ค.ศ.๑๘๗๗ และยังแพ้อีกครั้งในการเลือกตั้งของท้องถิ่น ใน ค.ศ.๑๘๗๘ พวกสาธารณรัฐมีชัยชนะ การเลือกตั้งครั้งนี้มีอิทธิพลต่อสภาสูงมาก หลังจากการเลือกตั้งใน ค.ศ.๑๘๘๑ ฝ่ายสาธารณรัฐก็มีอำนาจควบคุมชุมชนถึง ๒๐,๐๐๐ แห่งจากจำนวนทั้งหมด ๓๖,๐๐๐ แห่ง และยังคุมอำนาจในจังหวัดต่าง ๆ อีก ๖๖ จังหวัดในจำนวนทั้งหมด ๘๗ จังหวัด การเลือกตั้งครั้งนี้ถือว่าเป็นการปฏิวัติของพวกนายอำเภอ (Révolution des mairies) บุคคลสำคัญหลายคนซึ่งพ่ายแพ้ในการรณรงค์ให้อำนาจรวมอยู่ที่รัฐบาลกลาง ได้สูญเสียอำนาจตนตามต่างจังหวัดด้วย

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดำเนินต่อมานั้น แสดงถึงวิวัฒนาการของระบอบสาธารณรัฐมากขึ้น เพลงลามาร์ซายแยส กลายเป็นเพลงชาติ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ก็กลายเป็นวันชาติ ฝรั่งเศสใน ค.ศ.๑๘๗๔ สภาสูงและสภาล่างได้กลับจากแวร์ซายส์มาสู่ปารีส ปารีสไม่ใช่เมืองแห่งความรุนแรงและอันตรายอย่างที่เคยเป็นมาในชั่วอายุคนที่แล้ว เพราะปารีสไม่ใช่เมืองของฝ่ายซ้ายและเมืองของกรรมกรอย่างที่เคยเป็นมานับร้อย ๆ ปีในอดีต รัฐบาลได้นำโทษกรรม นักโทษการเมืองฝ่ายซ้ายที่ถูกเนรเทศ และให้โอกาสในการแสดงความคิดเห็นโดยทั่วไปมากขึ้น ใน ค.ศ. ๑๘๘๐ มีการออกกฎหมายอนุญาตให้มีการชุมนุมในที่สาธารณะโดยไม่ต้องขออนุญาตจากทางการ ผ่อนคลายในกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งพิมพ์มีการยกเลิก "ข้อหาการแสดงความคิดเห็น" เหลือไว้แต่ข้อความว่า "ข้อหาอันจะเป็นการกระตุนอาชญากรรมหรือทำลายความสงบโดยทั่วไป อุทธรณ์ ประธานาธิบดี การทำให้เสียชื่อเสียง และการใช้สิทธิทางการพิมพ์ข่มขู่ผู้อื่น" ขณะนั้นยังไม่มีวิหว่าว่าการปล่อยให้หนังสือพิมพ์มีสิทธิดังกล่าวจะเป็นการช่วยทำให้เกิดความรุนแรงได้ โดยที่หนังสือพิมพ์ไม่ต้องรับโทษนั้น เป็นอันตรายต่อสถาบันทางประชาธิปไตยของฝรั่งเศสในเวลาต่อมา

การเลือกตั้งผู้แทนใน ค.ศ.๑๘๘๑ นั้น ฝ่ายสาธารณรัฐนิยมยังสามารถกุมเสียงข้างมากในสภาได้ พรรคสหภาพสาธารณรัฐ (Republican Union) ของแกมเบตตา เป็นกลุ่ม

ที่ใหญ่ที่สุด คือ มีสมาชิกกว่า ๒๐๐ คน อย่างไรก็ตาม พวกนิยมโบนาปาร์ตก็ยังมีบทบาทสำคัญ และเป็นผู้นำในหมู่อนุรักษนิยม ดังนั้นแนวของฝ่ายขวาก็กำลังเปลี่ยนแปลงเช่นกัน

เมื่อวิกฤตการณ์เรื่องรัฐธรรมนูญผ่านไปแล้ว ความขัดแย้งของฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายก็เบนมาในเรื่องการศึกษา ใน ค.ศ.๑๘๗๔ จูลส์ แฟร์รี (Jules Ferry) ผู้ต่อต้านการควบคุมการศึกษาของศาสนาได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เขามาจากตระกูลที่มีชื่อเสียง และเคยเป็นสมาชิกรัฐบาลแห่งการป้องกันชาติ เมื่อเกิดสงครามฟรังโก-ปรัสเซียด้วย แม้จะมีความสามารถแต่ก็เป็นคนแข็งกร้าว และมีความเชื่อว่านโยบายการศึกษาต้องไม่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา และโดยทั่วไปพวกนิยมสาธารณรัฐในขณะนั้นเห็นพ้องกันว่า การศึกษาของฝรั่งเศสไม่ตอบสนองความต้องการของชาติในขณะนั้น ความหายนะใน ค.ศ.๑๘๗๐ นั้น ถูกตีความหมายว่าเป็นชัยชนะของครูชาวเยอรมัน เพราะในขณะที่โรงเรียนในเยอรมนีสอนวิทยาศาสตร์ ภาษาลสมัยใหม่ การศึกษาของฝรั่งเศสยังคงใช้วิธีและจุดหมายของศตวรรษที่ ๑๗ ดูเหมือนว่าการปฏิรูปจะเป็นไปไม่ได้เลยตราบเท่าที่การศึกษายังคงอยู่ใต้การควบคุมของพระ นอกจากนี้ พวกราชาธิปไตยก็เป็นพวกพระทั้งนั้น จึงเป็นที่วิตกของพวกสาธารณรัฐว่า พวกนี้จะมีอิทธิพลในระบบการศึกษาของฝรั่งเศส

แฟร์รีได้โจมตีระบบการศึกษานั้นอย่างรุนแรง เขาเริ่มต้นด้วยการจัดการกับสภาสูงแห่งการสอนสาธารณชน (Superior Council of Public Instruction) โดยการไล่พวกพระราชคณะและพระชั้นสูงออกจากหน้าที่ และให้รัฐเท่านั้นมีอำนาจในการออกใบรับรองคุณวุฒิ การศึกษาชั้นประถมเป็นการศึกษาภาคบังคับและเป็นการศึกษาที่ให้เปล่ามีโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีในทุกภาค งดการสอนศาสนาในโรงเรียนของรัฐ

อุปสรรคที่ทำให้แฟร์รีขมขื่นใจที่สุด คือ เรื่องกฎหมายการศึกษา ซึ่งในมาตรา ๗ ระบุว่า "ผู้ใดก็ตามไม่มีสิทธิเข้ามาจัดการการศึกษาไม่ว่าในระดับใด หากผู้นั้นอยู่ในภคินายที่ไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ" ภคินายที่ไม่ได้รับการยอมรับนั้นคือ เยซุอิต (Jesuits) มาริสต์ (Marists) โดมินิกัน (Dominicans) ฯลฯ สภาสูงปฏิเสธมาตรานี้ทันที แต่รัฐบาล

ได้ชี้ให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างนิกายที่จดทะเบียนแล้วกับนิกายที่เพียงแต่ยึดปฏิบัติโดยไม่ได้จดทะเบียน คณะเยซูอิตต้องถูกยุบ ส่วนนิกายอื่น ๆ นั้นรัฐบาลแนะนำให้ขอการยอมรับจากทางการ แฟร์ ได้เตรียม ผ่อนผันโดยพร้อมที่จะอนุญาตให้พระประจำตำบลสอนศาสนาได้ในโรงเรียนทั่วไป แต่พวกหัวรุนแรง ทั้งสองฝ่ายไม่ยอมให้มีการลุ่มอล่วย เช่นนี้ ดังนั้นทั้งพวกคาทอลิกและพวกต่อต้านอิทธิพลศาสนา ก็รวมหัวกันลงคะแนนเสียงล้มข้อเสนอนี้ นายกรัฐมนตรีเฟรย์ซีเนต ซึ่งเป็นโปรเตสแตนต์เต็มใจที่จะต่อรองกับทุกนิกายยกเว้นพวกเยซูอิต และทางด้านสันตปาปาเลโอที่ ๑๓ (Leo XIII) ก็พร้อมที่จะรับข้อตกลงหากรัฐบาลจะละทิ้งเรื่องการจดทะเบียน ในเวลาเดียวกัน พวกนิกายต่าง ๆ ก็จะไม่เลิกต่อต้านการเมืองในระบอบสาธารณรัฐ แม้ว่าจะไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ก็ตามวิธีนี้เป็นสิ่งที่หัวหน้านิกายต่าง ๆ สถาปกรองสงฆ์ของฝรั่งเศสและแม้แต่พวกที่ต่อต้านพระสงฆ์ อย่างรุนแรงทนไม่ได้ หันที่ที่ข่าวการออมชอมเช่นนี้รั่วไหลออกมา เฟรย์ซีเนตซึ่งถูกโจมตีจากทั้ง ฝ่ายซ้ายและขวาก็ต้องพ้นจากตำแหน่ง

แต่พวกเคร่งศาสนา ก็ยังไม่ชนะ เพราะแฟร์ได้เข้ามาจัดการกำจัดนิกายต่าง ๆ ทีละ น้อย ซึ่งเป็นการฉีกรัฐธรรมนูญของคนจำนวนมาก ผู้พิพากษาสองร้อยคนที่ต้องใช้มาตรการเรื่อง กฎหมายการศึกษาในการพิจารณาตัดสินได้ลาออกจากตำแหน่ง สมาชิกของนิกายต่าง ๆ ช่วงตัวเอง อยู่แต่ในบ้าน หลังจากการต่อสู้ดิ้นรนได้สงบลงแล้ว ทุกสิ่งก็คือสู่สภาพปกติ นิกายต่าง ๆ คงอยู่ เหมือนเดิม ในขณะที่คำสั่งต่าง ๆ เจียบหายไปเพราะไม่ได้ใช้ อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ก็เป็น การแสดงถึงความขัดแย้งที่ทำให้เกิดความขมขื่นทางการเมืองที่สาธารณรัฐที่ ๓ ยังจะต้องประสบใน เวลาต่อไป

ทั้ง ๆ ที่พวกสาธารณรัฐประสบความสำเร็จ หัวหน้าที่แท้จริง คือ แกมเบตตาก็ยัง อยู่นอกตำแหน่ง เกรวีซึ่งมีแนวโน้มไปทางอนุรักษนิยมได้กีดกันแกมเบตตาผู้ซึ่งชิแอรส์เคยมีความ เห็นว่าเป็น "คนบ้าคลั่ง" เกรวีฉลาดพอที่จะเล็งเห็นว่า แกมเบตตาเป็นคนที่อันตราย แกมเบตตาจะได้จัดตั้งคณะรัฐมนตรีใน ค.ศ. ๑๘๘๑ แต่เป็นเรื่องน่าเศร้าที่คณะรัฐมนตรีของเขา ไม่มีความสำคัญหรือมีผลงานแต่ประการใด ทั้งนี้เป็นเพราะเกรวีทำตัวเป็นศัตรูหรือนักการเมือง

คนอื่นไม่ชอบเขา หรือแถมเบตตามีลักษณะเผด็จการและเก่งเกินไป เขากล่าวว่า การเมืองของสาธารณรัฐอ่อนแอลงเนื่องจากผลของระบบการเลือกตั้งที่เลือกคนไม่ใช่พรรค เขาเสนอกฎหมายให้เลือกเป็นพรรค แต่สภาไม่ยอมรับร่างกฎหมายนี้ เขาจึงลาออกในเดือนมกราคม ค.ศ.๑๘๘๑ หลังจากรับตำแหน่งไม่ถึง ๓ เดือน และในเดือนธันวาคม ปีเดียวกันนั้นเอง เขาก็ถึงแก่กรรมเมื่ออายุเพียง ๔๔ ปี เขาตายพร้อมกับความหวังและความหวังในวิกฤติในเรื่องสาธารณรัฐ

หลังจากนั้นไม่นาน แฟร์บูคคลสำคัญรองจากแอมเบตตาในหมู่พวกนิยมสาธารณรัฐ ก็เข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีในกระทรวง ๒ แห่งใน ค.ศ.๑๘๘๐ และ ๑๘๘๓ เป็นการแสดงลักษณะของผู้ที่จะได้เป็นประธานาธิบดีและนายกรัฐมนตรีในภายภาคหน้า ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.๑๘๘๓ เขาได้ดำเนินงานเรื่องกฎหมายเทศบาล ซึ่งทำให้มีการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีโดยสภาท้องถิ่นทุกแห่ง ยกเว้นปารีส ความสำคัญของเรื่องนี้ อยู่ที่การเข้าใจอำนาจของนายกเทศมนตรี เพราะเป็นทั้งตัวแทนของรัฐในการประกาศใช้กฎหมายข้อบังคับต่าง ๆ ของรัฐบาลกลาง เป็นนายทะเบียน การเกิด การแต่งงาน การตาย เป็นผู้ตัดสินความในการฝ่าฝืนกฎหมาย เป็นตัวแทนฝ่ายบริหารของชุมชน เป็นประธานในการประชุมของสภาท้องถิ่น เป็นผู้กำหนดระเบียบวาระและงบประมาณ ดังนั้นระบอบสาธารณรัฐจึงได้ชื่ออีกอย่างว่าเป็นระบอบการปกครองที่มีการเลือกตั้งนายกเทศมนตรี

กฎหมายอื่น ๆ ที่ผ่านสภาในระยะนี้ เช่น การห้ามซีกฟอกรูปแบบของรัฐบาลสาธารณรัฐ การห้ามเลือกสมาชิกของครอบครัวที่เคยครองราชย์ในฝรั่งเศสเป็นประธานาธิบดี การยกเลิกการเลือกสมาชิกสภาสูงตลอดอายุ ในกรณีที่มีสมาชิกเดิมตายไป การยอมรับสหกรณ์ การเสนอกฎหมายหย่าร้าง เหล่านี้คือผลงานของแฟร์และพวกสาธารณรัฐที่หัวปานกลาง ความสำเร็จของแฟร์นั้นในสายตานักประวัติศาสตร์ถือว่ามีความยิ่งใหญ่ แต่ในความรู้สึกของคนร่วมสมัย เขาเป็นที่เกลียดชังมากที่สุด ถึงกระนั้นก็ตาม การที่เขาสูญเสียอำนาจในเวลาต่อมาไม่ใช่เพราะนโยบายภายในประเทศของเขา แต่เพราะเขาส่งเสริมให้สร้างจักรวรรดิอาณานิคมแห่งใหม่

เป็นเรื่องที่เยาะเย้ยสาธารณรัฐที่ ๓ กลับเป็นระบบที่สร้างจักรวรรดิอาณานิคมที่ใหญ่ที่สุดของฝรั่งเศสขึ้นมา เพราะในตอนแรกพรรคการเมืองทุกพรรคทุกฝ่ายต่างคัดค้านเจตจำนง

เรื่องนี้อย่างแข็งขัน ฝ่ายซ้ายต่อต้านการแสวงหาอาณานิคมโดยหลักการเกี่ยวกับการคัดค้านการให้อำนาจแก่ทหารเพิ่มขึ้น ขณะที่พวกเขาเห็นว่า การมุ่งหาอาณานิคมโพ้นทะเล เป็นการหันเหความสนใจในเรื่องที่จะต้องแก้แค้นเยอรมนี มีผู้กล่าวหาว่าการสร้างจักรวรรดิอาณานิคมภายใต้สาธารณรัฐที่ ๓ เป็นนโยบายส่วนตัวของแฟร์ ซึ่งทำให้เขาขมขื่นมาก การกล่าวหาอาจเนื่องมาจากการที่เขามาจากเขตอุตสาหกรรมแห่งวอสจ์ (Wosges) และจากครอบครัวนักอุตสาหกรรมและธุรกิจการเงิน เพราะทำให้มีข้ออ้างว่าเขาขาดแคลนและแหล่งวัตถุดิบสำหรับสินค้าของเขา แต่เรื่องนี้ก็ไม่มีหลักฐานแน่ชัด

นอกจากเหตุผลทางเศรษฐกิจแล้ว ยังมีเหตุผลด้านศาสนา ฝรั่งเศสเป็นขุมกำลังสำคัญของบาทหลวงที่สอนศาสนาในเยอรมันคาทอลิกในศตวรรษที่ ๑๘ ในสมัยสาธารณรัฐที่ ๓ บาทหลวงที่สอนศาสนาในยุโรปมีประมาณ ๔,๕๐๐ คน ในจำนวนนี้เป็นชาวฝรั่งเศสถึง ๓ ใน ๔ ดังนั้นการค้า ศาสนา และการแสวงหาอำนาจ อาจเกี่ยวเนื่องกันในลักษณะเช่นนี้ อิทธิพลอีกประการหนึ่งคือ ความต้องการชื่อเสียง เพราะเมื่อฝรั่งเศสยึดตูนิส (Tunis) ใน ค.ศ. ๑๘๘๑ แกมเบตตาเองยังเขียนจดหมายไปบอกแฟร์ว่าฝรั่งเศสกำลังจะเป็นประเทศมหาอำนาจ

แม้จะมีแรงจูงใจสูง นักการเมืองฝรั่งเศสยังลังเลที่จะขยายการแสวงหาอาณานิคมซึ่งเห็นได้จากเมื่อกองทัพเรืออังกฤษ ฝรั่งเศส (Anglo-French fleet) ที่มีหน้าที่เก็บหนึ่ลนได้เดินเรือไปยังอเล็กซานเดรียเพื่อโค่นพันเอกอราบิ (Colonel Arabi) ใน ค.ศ. ๑๘๘๒ สภาผู้แทนคัดค้านการเข้าร่วมสงครามในอียิปต์ และปล่อยให้อังกฤษสะสางงานนี้เองก่อนหน้านั้นไม่มากนัก ใน ค.ศ. ๑๘๘๑ แฟร์ตัดสินใจที่จะอารักขาตูนิเซีย (Tunisia) แต่ทั้งนี้ก็เป็นเพราะเหตุผลทางยุทธศาสตร์และความกดดันจากทางทหารและการต่างประเทศเท่านั้น จักรวรรดิตุรกีในแอฟริกาเหนือซึ่งกำลังสูญสลายอยู่ในสภาพที่ยุงเหยิง มีแต่กองทัพฝรั่งเศสเท่านั้นที่ยังยึดมั่นอยู่ในแอลจีเรีย เห็นได้ชัดว่าไม่ฝรั่งเศสก็อิตาลีจะต้องเข้ายึดเมืองตูนิส และนโยบายการทูตของบิสมาร์ค (Bismarck) ก็สนับสนุนให้ฝรั่งเศสทำเช่นนั้น ทั้งนี้เพื่อหันเหความสนใจของฝรั่งเศสให้ออกจากยุโรป และเพื่อให้อิตาลีและฝรั่งเศสแตกแยกกัน ฝรั่งเศสไม่จำเป็นต้องหาเหตุแห่ง

สงครามเลย เพราะในเวลานั้น การที่ชาติใหญ่ตอบโต้ชาติเล็กที่มารุกรานไม่ถือว่าเป็นการผิด มโนธรรมระหว่างประเทศ การที่ชาวฮุนนิกเข้าโฉบปล้นสะดมในแอลยี่เรีย ทำให้กองทัพฝรั่งเศสมี ข้ออ้างในการดำเนินการ และหลังจากการปฏิบัติการทางทหารประปราย ฝรั่งเศสก็สามารถเข้า อารักขาฮุนนิกตามสนธิสัญญาแห่งบาร์โด (Treaty of Bardo) ค.ศ.๑๘๘๑ โดยมีผู้สำเร็จ ราชการที่ปกครองในนามของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในตรุกีที่เป็นเพียงหุ่นเชิด

ข้อผูกมัดในเรื่องอาณาเขตที่แพร่เลือกไม่ได้อีกเช่นกัน คือ จักรวรรดิที่สองได้เข้าไปมี ผลประโยชน์ในอินโดจีน ต่อมาเมื่อเรื่องโจรสลัดและการสูญเสียอำนาจเพียงเล็กน้อยของฝรั่งเศส ทำให้มีการส่งตำรวจไปตรวจควบคุม เป็นเหตุให้เกิดความข้อย่อย ๆ ระหว่างฝรั่งเศสกับจีนในการแย่ง แคว้นตั้งเกี้ยว เหตุผลในการส่งกำลังตำรวจไปดินแดนดังกล่าวไม่หนักแน่นพอ และเกิดโรคระบาด เป็นเหตุให้มีการล้มตายกันมาก ในขณะที่สงครามอาณาเขตดำเนินต่อมา ยิ่งทำให้ประชาชนต่อต้าน เรื่องนี้มากขึ้น เพราะในเวลานั้นนอกจากจะไม่สนใจในการหาอาณาเขตแล้ว ชาวฝรั่งเศสยังมีความทรงจำอันเลวร้ายในเหตุการณ์ที่เม็กซิโกที่ดำเนินในรูปแบบเดียวกัน ใน ค.ศ.๑๘๔๕ เมื่อมี รายงานว่าฝรั่งเศสต้องถอย ศัตรูการเมืองของแฟร์รี่ได้โอกาส เคลม็งโซ (Clemenceau) จาก ฝ่ายซ้ายจัดเป็นผู้นำในการกำจัดแฟร์รี่ออกจากตำแหน่ง แม้ว่าในเวลาหลังจากนั้นจะประสบความสำเร็จอย่างงดงามในเรื่องตั้งเกี้ยว แต่แฟร์รี่เสียชื่อเสียงในข้อหาว่าดำเนินนโยบายรุกรานใน การหาอาณาเขต ทำให้เกิดความหายนะ และเขาก็ไม่สามารถหาข้อแก้ตัวได้

แฟร์รี่ตกอับในช่วงที่การพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศกำลังก้าวเข้าสู่ วิกฤตการณ์ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกของสมัยสาธารณรัฐที่ ๓ สภาพเศรษฐกิจที่เฟื่องฟูในสมัยต้นของ สาธารณรัฐ คือ ค.ศ.๑๘๗๐-๑๘๗๔ ได้ทรุดลงในระหว่าง ค.ศ.๑๘๘๐-๑๘๘๕ ภาวะเศรษฐกิจ ตกต่ำของโลกซึ่งเริ่มขึ้นใน ค.ศ.๑๘๗๕ มีผลกระทบกระเทือนถึงฝรั่งเศสด้วย แม้จะช้ากว่า ประเทศอื่น นอกจากนั้น การแข่งขันของอเมริกาทำให้ราคาผลิตผลทางเกษตรกรรมตกต่ำพร้อม ๆ กับราคาที่ดิน โรคพิษที่ระบาดในเรือ่งุ่นตั้งแต่ ค.ศ.๑๘๖๕ ดำเนินมาจนถึง ค.ศ.๑๘๘๕ วิกฤตการณ์ ทางการเงินเพิ่มมากขึ้นใน ค.ศ.๑๘๘๖ เมื่อธนาคารชั้นนำแห่งหนึ่ง คือ ธนาคารสหภาพทั่วไป

(Union Generale) ของพวกคาออลิกหยุดการจ่ายเงิน การเสียโชคในยุโรปกลาง ทำให้ธนาคารเกิดความขัดแย้งกับพวกโรซชิดส์ (Rothchids) ซึ่งมีอำนาจมากกว่า ความล้มเหลวด้านเศรษฐกิจและสภาพการล้มละลายมากมายทำให้นักธุรกิจการเงินวิตก เป็นครั้งแรกในสมัยสาธารณรัฐที่ ๓ เช่นกันที่มีการจ่ายเงินเกินรายได้ใน ค.ศ.๑๘๘๒ และเป็นเช่นนี้จนถึง ค.ศ.๑๘๘๗ อุตสาหกรรมตกต่ำเกิดขึ้นตามวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ราคาสินค้าตก ค่าจ้างต่ำลง คนว่างงานเพิ่มขึ้น ข้อสรุป คือ สภาพเศรษฐกิจตกต่ำเป็นทั้งสาเหตุและผลเนื่องมาจากนโยบายที่อ่อนแอและไม่มั่นคงของรัฐบาลสาธารณรัฐ

พรรคสาธารณรัฐ (Republican) สนามเลือกตั้งในปี ๑๘๘๕ ในสภาพที่ไม่ดีนักเกิดการแตกสามัคคี เนื่องจากฝ่ายซ้ายหัวก้าวหน้าเป็นพวกรุนแรง เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมนูร์กซ์นิยม และนโยบายแสวงหาอาณาเขตของพวกเขาฉวยโอกาส (Opportunists - เป็นลัทธิที่ใช้เรียกพวกสาธารณรัฐที่เป็นกลาง) ส่วนฝ่ายขวานั้นเมื่อเจ้าชายแห่งจักรวรรดิ (Prince Imperial) โอรสของจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓) ลี้ภัยใน ค.ศ.๑๘๗๔ และของบอร์คัลลินพระชนม์ใน ค.ศ.๑๘๘๓ แล้วก็เหลือผู้มีสิทธิในบัลลังก์คนเดียวคือ เคานต์แห่งปารีส แม้พวกนิยมราชวงศ์บูร์บองส์ไม่เคยยอมรับในการอ้างสิทธิในราชบัลลังก์ของเขา และพวกโบนาปาร์ตจะไม่ชื่นชมเขา แต่พวกเขาก็แตกแยกกันน้อยกว่าที่เคยเป็นมา เพราะตกเป็นฝ่ายเสียงข้างน้อยในสภา ความตกอับดังกล่าวทำให้พวกนี้ผดึกกำลังกัน ในการเลือกตั้งเมื่อ ค.ศ.๑๘๘๕ ฝ่ายขวาได้คะแนนเสียงถึง ๓,๕๐๐,๐๐๐ ต่อคะแนนเสียง ๔,๑๐๐,๐๐๐ ของฝ่ายนิยมสาธารณรัฐ อันตรายที่เห็นได้ชัดทำให้พวกสาธารณรัฐสมานสามัคคีกันในการลงคะแนนเสียงลับครั้งที่ ๒ ซึ่งทำให้ฝ่ายสาธารณรัฐได้ที่นั่ง ๓๘๓ ที่ต่อ ๒๐๑ ที่นั่งของฝ่ายตรงกันข้าม

พวกฉวยโอกาสหรือพวกอ็อพพอร์ตูนิสต์สามารถผลักดันให้เกรวีได้เป็นประธานาธิบดี เขาสามารถจัดตั้งรัฐบาลด้วยความช่วยเหลือของพวกสาธารณรัฐหัวใหม่บ้าง ฝ่ายซ้ายโดยเฉพาะ เคลม็งโซ (Clemenceau) ซึ่งเป็นหัวหน้าต้องรับผิดชอบที่คาดการณ์ผิดพลาดทำให้สาธารณรัฐตกอยู่ในอันตราย ต่อมาเคลม็งโซถูกย้ายจากปารีสจังหวัดของชนชั้นกรรมกรไปยังครากีญอง

(Draguignan) ที่มั่นเดิมของพวกเขาจากโคแบงส์ ฝ่ายซ้ายใหม่ในดินแดนดังกล่าวสนับสนุนเขา แต่เขาไม่ยอมรับและประกาศว่าจะไม่ทำตามแบบฉบับของพวกเขาสังคมนิยม เขาสนใจนายทหารที่จะทำการปฏิรูปมากกว่า เพราะประชาชนให้การสนับสนุนผู้ที่เป็นนักรบ เคลม็งโซ้ได้หนุนให้นายพลบูลงแยร์ (Boulangier) ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม บูลงแยร์เริ่มสร้างอิทธิพลทางการเมืองด้วยการหาคะแนนนิยมในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๘๖ มีกฎหมายเนรเทศหัวหน้าครอบครัวที่เคยปกครองฝรั่งเศส บูลงแยร์ประกาศการเข้าข้างสาธารณรัฐด้วยการถอดยศทางทหารของบรรดาเจ้าชายราชวงศ์ออร์องส์ แม้ว่าเขาจะเคยเป็นหนี้นักปฏิวัติราชวงศ์นี้อยู่ก็ตาม ทำให้เขาได้รับเสียงสนับสนุนจากฝ่ายซ้ายบ้าง ประชาชนพอใจที่เขาสนใจในสวัสดิการของทหาร เมื่ออิทธิพลของเขาเพิ่มขึ้น พวกฉวยโอกาสรู้สึกตกใจและให้เขาพ้นตำแหน่งรัฐมนตรีในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๘๗ แต่เขากลายเป็นบุคคลสำคัญของชาติแล้ว ฐานะของรัฐบาลเองก็ไม่มั่นคง ประชาชนไม่พอใจความยุ่งยากทางเศรษฐกิจซึ่งทวีขึ้นปลาย ค.ศ. ๑๘๘๗ ในเดือนพฤศจิกายนของปีนั้น มีเรื่องฉาวโฉ่ซึ่งนำความเสื่อมเสียมาสู่ประธานาธิบดี คือ ดาเนียล วิลสัน (Daniel Wilson) ลูกเขยประธานาธิบดีได้ใช้พระราชวังเอลิเซ่ (Elysée) เป็นตลาดขายเครื่องประดับและของขวัญของประธานาธิบดี เกรวีเสียชื่อเสียงมากจนต้องถูกขับให้ลาออกจากตำแหน่งในเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๘๗ ผู้ที่น่าจะได้รับตำแหน่งแทนคือแพร์รี่ แต่คนก็เกลียดชังเขามากจนเป็นที่หวั่นเกรงว่าการเสนอชื่อเขาอาจทำให้เกิดการปฏิวัติขึ้นได้ ดังนั้น ซาดิ คาร์โนต์ (Sadi Carnot) จึงได้รับเลือกตั้งแทน เขาเป็นนักสาธารณรัฐนิยมที่หัวไม่รุนแรงนักและเป็นคนที่มิชื่อเสียงในหมู่พวกสาธารณรัฐ

สถานการณ์ของพวกสาธารณรัฐยังคงเลวร้าย เพราะฝ่ายขวาเลือกบูลงแยร์เนื่องจากเห็นว่า การที่มีคนชื่นชมบูลงแยร์มาก อาจทำให้มีการโค่นสาธารณรัฐลงได้ อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ต่อมาจะพิสูจน์ว่ายุคของฝ่ายนิยมราชาธิปไตยได้สิ้นสุดลงแล้ว ไม่ว่าจะเป็นพวกนิยมราชวงศ์บูบองส์ หรือพวกออร์องส์ เรียกกันว่าเป็นเส้นแบ่งประวัติศาสตร์การเมืองของฝรั่งเศส และเป็น การเริ่มแนวตามลัทธิโบนาปาร์ตโดยไม่มีโบนาปาร์ตนั่นเอง นั่นคือ การเริ่มประเพณีชาตินิยม การออกเสียงโดยใช้ประชามติต่อตันรัฐสภาโดยอยู่บนพื้นฐานของความชื่นชมทั้งจากฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย เชื่อถือตัวบุคคลมากกว่านโยบาย รัฐบาลยังขับให้บูลงแยร์และพรรคพวกลาออกจากกองทัพใน

เดือนมีนาคม ค.ศ.๑๘๘๘ แต่คะแนนนิยมของเขายังดี พวกบลองกิสต์ (Blanquists) ที่ซ้ายจัดสนใจนักเผด็จการที่มีความสามารถ นักสังคมนิยมที่เป็นศัตรูกับสาธารณรัฐอนุรักษนิยม แม้แต่กรรมกรที่ว่างงานก็ชื่นชมบูลงแยร์ บูลงแยร์ยังได้รับการสนับสนุนจากพวกราชาธิปไตยและพวกโบนาปาร์ตทางทหารและศาสนา ในการเลือกตั้งซ่อมเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.๑๘๘๙ เขาได้คะแนนเสียงอย่างท่วมท้น

เมื่อผลการเลือกตั้งออกมา ผู้คนได้เข้าห้อมล้อมบูลงแยร์และเรียกร้องให้มีการรัฐประหาร ชุมนุมผู้รักชาติซึ่งตั้งขึ้นใน ค.ศ.๑๘๘๒ เพื่อรื้อฟื้นลัทธิชาตินิยมพร้อมที่จะเป็นผู้นำในการทำรัฐประหาร แต่บูลงแยร์ไม่ได้ฉวยโอกาสนั้น อาจเป็นเพราะเขาเกิดรู้สึกกลัวขึ้นมาหรือไม่แน่ใจในผลที่ติดตามมา เป็นการยากที่จะเข้าใจว่าทำไมเขาจึงล้มเลิกทุกสิ่ง รัฐบาลขณะนั้นซึ่งอ่อนแอมากได้เริ่มขบวนการทางกฎหมายต่อต้านบูลงแยร์ เขาเกรงว่าจะถูกจับได้จึงหนีออกนอกประเทศและฆ่าตัวตายข้างหลุมศพของภรรยาสองสามปีต่อมา เมื่อเขาหนีนั้นการเคลื่อนไหวทุกอย่างหยุดชะงักในการเลือกตั้ง ค.ศ.๑๘๘๙ พวกอนุรักษนิยมและพวกบูลงยิสต์ (Boulangists) ได้ที่นั่งไม่เกิน ๒๑๐ ที่นั่ง พวกสาธารณรัฐได้ที่นั่ง ๓๖๖ ที่นั่ง พวกฉวยโอกาสได้ ๒๑๖ ที่นั่ง ส่วนพวกหัวรุนแรงหรือหัวก้าวหน้าต้องสูญเสียคะแนนนิยมเนื่องจากการสนับสนุนบูลงแยร์ที่ตนเอง

สาธารณรัฐแบบอนุรักษนิยม

สิบปีต่อมา เป็นระยะเวลาที่นโยบายของประเทศมุ่งเหยิงและเปลี่ยนแปลงเสมอ สภาใหม่ซึ่งมาจากผลของการเลือกตั้งในเดือนกันยายน ค.ศ.๑๘๘๙ ยังคงสนับสนุนคณะรัฐมนตรีของฝ่ายสาธารณรัฐ จนกระทั่งเดือนธันวาคม ค.ศ.๑๘๙๒ เมื่อรัฐบาลภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีลูเบต์ (Loubet) ต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ซึ่งเกิดขึ้นจากความล้มเหลวของบริษัทคลองปานามา (Panama Canal Company) หลังจากประสบความสำเร็จในการขุดคลองสุเอซ เฟอร์ดินานด์ เดอ เลสเซปส์ (Ferdinand de Lesseps) ก็ดำเนินงานขุดคลองที่คอคอดปานามา แต่เกิดความยุ่งยากและต้องใช้เงินมากกว่าที่คาดหมายไว้ บริษัทปานามาพยายามหาเงินโดยการเรียกหุ้นและออกสลากซึ่งต้องได้รับการอนุมัติจากสภาเสียก่อน แม้จะได้เงินเพิ่มขึ้น แต่โครงการขุดคลอง

ก็ยุ่งยากเกินกว่าที่ เดอ เลสเชปส์ และบริษัทจะหาเงินได้ ในที่สุดบริษัทต้องล้มละลายพร้อมกับเงินทุนประมาณ ๖ ล้านปอนด์ ที่สูญไปในปานามา

ฝ่ายนิคมบุล่งแยร์ ๒ คน คือ โมริซ บาร์เรส์ (Maurice Barrès) นักประพันธ์ที่ได้รับเลือกเป็นผู้แทนของเมืองแนนซี (Nancy) และเอ็ดวาร์ด ดรุมองต์ (Edouard Drumont) บรรณาธิการหนังสือพิมพ์วาทะเลรี (La Libre Parole) ได้ใช้เรื่องคลองปานามาเป็นช่องทางโจมตีระบอบการปกครองที่มีรัฐสภา ดรุมองต์ได้เขียนหนังสือเรื่อง "เบื้องหลังคลองปานามา (Les Dessous de Panama)" กล่าวถึงการกินสินบนของนักการเมืองที่ได้จากบริษัทในการอนุญาตให้หาเงินได้ ผู้ที่พัวพันในเรื่องนี้คือ บารอน จาคส์ เดอ รินัค (Baron Jacques de Reinach) ซึ่งฆ่าตัวตายในเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๘๒ แต่การกินสินบนของเขาก็ไม่ราบรื่นนัก เพราะถูกนักฉวยโอกาสชื่อคอร์เนริอุส เฮอร์ซ (Cornelius Herz) ซึ่งรอบรู้เรื่องสังคมของปารีสและมีอิทธิพลทางการเมืองอยู่พอควรหักหลังเขาตลอดเวลา เมื่อรินัคตายข่าวลือก็เปิดเผยออกมา มีการพิมพ์ชื่อของสมาชิกสภาและนักหนังสือพิมพ์ที่รับสินบนเผยแพร่ เกิดความยุ่งยากมากมายในสภา บรรดารัฐมนตรีลาออก รัฐบาลล้ม มีการคณะกรรมการสอบสวนขึ้น ในหมู่ผู้ที่เกี่ยวข้องมีทั้ง รูวียเอร์ (Rouvier) รัฐมนตรีการคลัง ประธานสภาโพลเกต์ (Floquet) และเคลมังโซ การกล่าวหาของปอล แดรูแล็ต (Paul Déroulède) ว่าเคลมังโซคือผู้ที่อยู่เบื้องหลังคอร์เนริอุส เฮอร์ซ ทำให้ฝูงชนเกิดปฏิกิริยาต่อต้านและขับไล่เคลมังโซ ด้วยข้อหาว่าทำการฉ้อราษฎร์บังหลวง และเป็นสายลับของชาวอังกฤษ

พวกสาธารณรัฐได้จัดการเรื่องปานามาเท่าที่จะทำได้ การเลือกตั้งในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๘๘๓ ซึ่งมีคนงอกออกเสียงมากมาย พวกสาธารณรัฐหัวปานากลางได้รับเลือก ๓๑๐ ที่นั่ง พวกหัวใหม่ได้ ๑๔๐ ที่นั่ง พวกสังคมนิยมได้รับเลือกเข้ามาบ้างเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ฝ่ายสาธารณรัฐต้องดำเนินการปกครองท่ามกลางความรุนแรงต่าง ๆ ซึ่งถึงขีดสุดในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๘๔ เมื่อชาติ คาร์โนต์ ถูกลอบสังหาร คาซิมิร์ เปรียเยร์ (Casimir-Périer) ได้เป็นประธานาธิบดีแทน เขาอยู่ในตำแหน่งเพียง ๖ เดือนก็ลาออก เพราะทนไม่ได้ที่ประธานาธิบดีไม่มีอำนาจเลย เฟลิกซ์

โฟรี (Felix Faure) ได้รับเลือกขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน รัฐบาลใหม่ตั้งขึ้นในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๘๔ มีคนรุ่นใหม่เข้าร่วมคณะรัฐบาลหลายคน ในเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๘๕ มีการตั้ง รัฐบาลชุดใหม่อีก เป็นครั้งแรกที่มีคณะรัฐมนตรีหัวรุนแรงภายใต้การนำของ เลอง บูร์ชัวส์ (Léon Bourgeois) แต่รัฐบาลชุดนี้ก็ล้มอีกเนื่องจากความคิดที่จะปฏิรูปเศรษฐกิจรวมทั้งเรื่องภาษีรายได้ ในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๘๘๖ คณะรัฐมนตรีหัวปานกลางภายใต้การนำของ เมลิน (Mélina) ก็ เข้ารับตำแหน่งแทน

การเลือกตั้งทั่วไปในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๘๘ แสดงว่าถึงพวกสาธารณรัฐจะมีข้อ ผิดพลาดมากเพียงใด ระบอบสาธารณรัฐก็ยังมั่นคงอยู่ ในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๘๘ โซลา (Zola) ได้พิมพ์จดหมายเปิดผนึกฉบับหนึ่งชื่อว่า "ข้าพเจ้ากล่าวหา" (J' accuse) ในหนังสือพิมพ์ ซึ่ง เคลม็งโซใช้เป็นการบอกลีภัยทางการเมืองของตนหลังจากที่ต้องพ้นจากสภา และจดหมายฉบับนี้ จะนำมาซึ่งการรื้อฟื้นคดีเดรย์ฟุส

หลังจากที่ลัทธิบูลงแยร์ (Boulangism) สูญสลายไปแล้ว ก็มีฝ่ายขวาขึ้นมาอีกหลาย แนว ที่สำคัญคือนโยบายรัลลิมอง (Ralliement) ที่สันตปาปาสิโอที่ ๑๓ (Leo XIII) ได้เปลี่ยน แนวใหม่ในการแนะนำชาวคาทอลิกฝรั่งเศสให้แข่งขันกับสาธารณรัฐ เพื่อป้องกันผลประโยชน์ทางศาสนา โดยการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง กลัววอย่างง่าย ๆ นโยบายนี้พยายามที่จะทำให้ฝ่ายคาทอลิก กับฝ่ายสาธารณรัฐปรองดองกัน แต่ประสบความสำเร็จล้มเหลว ทั้งนี้เพราะหลักการและแนวปฏิวัติของพวกเขา เครื่องศาสนาขัดกับพวกสาธารณรัฐหัวรุนแรงจนไม่อาจร่วมทางกันได้

ความล้มเหลวของนโยบายรัลลิมองแสดงว่าพวกอนุรักษนิยมและราชาธิปไตยไม่ได้เป็น พลังการเมืองที่สำคัญของฝรั่งเศส ฝ่ายทหารและศาสนายังคงรวมหัวกันต่อต้านสาธารณรัฐ ลัทธิการ ทหารและลัทธิทางศาสนากลายเป็นสัญลักษณ์ของพวกเขาใหม่ ซึ่งถูกรัฐบาลของพวกสาธารณรัฐ พวกขวาใหม่ เชื้อในลัทธิล่าอาณานิคม การแก้แค้น เยอรมนีและการยึดแคว้นอัลซาสและลอเรนน์กลับคืน พวกนี้ต้องการสงครามและสนับสนุนการโค่นล้มสาธารณรัฐ แม้จะมีคนส่วนน้อยที่เห็นด้วยและจำนวน ผู้แทนของฝ่ายขวาจัดในสภามีไม่มากนัก แต่ก็ก่อให้เกิดความวิตกกังวลว่าจะมีการรัฐประหารอยู่เสมอ

พวกอนุรักษนิยมเป็นพวกสาธารณรัฐฝ่ายขวา ซึ่งเปลี่ยนชื่อจากพวกฉวยโอกาส (Opportunists) มาเป็นพวกหัวก้าวหน้า (Progressivists) และพวกนี้ยังได้ยึดสมมติของพวกออสโตรองส์และคนสำคัญในสมัยจักรวรรดิที่สอง พวกกรรมกรกำลังจัดระเบียบของตนเอง พวกสังคมนิยมก็พยายามทำให้พวกสาธารณรัฐแตกแยก ส่วนชนชั้นมั่งคั่งก็เตรียมต่อต้านการสูญเสียผลประโยชน์ ซึ่งมีตัวอย่างมาแล้วใน ค.ศ. ๑๘๙๖ เมื่อเลอง บูร์ชัวส์ เสนอการปฏิรูประบบภาษีที่ไม่ยุติธรรม โดยการเสนอให้เก็บภาษีรายได้ สภากลางก็มีปฏิกริยาอย่างรุนแรง และหันไปหาเมอแลง เพื่อกำจัดอันตรายที่จะมากระทบทรัพย์สินของพวกเขาเอง

การปฏิรูปทางเศรษฐกิจเป็นไปได้ยากในประเทศที่อิทธิพลทางสังคมและตำแหน่งการบริหารยังอยู่ในมือผู้ที่ร่ำรวยเป็นส่วนใหญ่ อิทธิพลของพรรคแรงงานที่มีก็น้อยมากจนไม่สมดุลงกันฝ่ายนายทุน สภาพเช่นนี้เป็นเหตุให้การออกกฎหมายของฝรั่งเศสล่าหลัง การปฏิรูปไม่มีประสิทธิภาพ การที่เศรษฐกิจตกต่ำในตอนปลายของทศวรรษ ๑๘๙๐ ทำให้นโยบายการค้าเสรีของจักรวรรดิที่สองค่อย ๆ เลือนหายไป ใน ค.ศ. ๑๘๘๑ มีกฎหมายเรียกเก็บภาษีผลผลิตขาเข้า ตั้งแต่ ๑๐-๓๐% เกษตรกรซึ่งประสบปัญหาผลผลิตต่างชาติเข้ามาแข่งขัน ได้ขอความคุ้มครองจากรัฐบาล ใน ค.ศ. ๑๘๙๒ มีการออกกฎหมายเก็บภาษีที่ครอบคลุมผลผลิตทั้งหมดทั้งทางอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ซึ่งสามารถทำให้เจ้าของที่ดินผืนเล็ก ๆ ชาวนา ช่างฝีมือและนายทุนอยู่ด้วยกันได้ พวกชนชั้นร่ำรวยจะรวมกันเพื่อมิให้พวกเขาจนประสบกับภาวะผลผลิตราคาต่ำเกินไป ฝรั่งเศสเป็นประเทศที่ผลิตข้าวสาลีมากที่สุดประเทศหนึ่งของโลก แต่ราคาข้าวสาลีในฝรั่งเศสต่ำกว่าระดับโลกมาก

ผลประโยชน์ของชนชั้นร่ำรวยพบปัญหาเรื่องภาษีมากขึ้นใน ค.ศ. ๑๘๙๕ และ ๑๘๙๖ มีข้อเสนอให้เก็บภาษีรายได้ด้วยการบังคับให้แจ้งรายได้และมีการตรวจสอบเป็นทางการ แต่การทำให้ระบบภาษีของฝรั่งเศสทันสมัยและเที่ยงธรรมมากขึ้นไม่ได้เป็นที่ต้องการนัก สิ่งนี้เป็นโครงการของพวกสาธารณรัฐหัวรุนแรง พวกขวาและพวกเป็นกลางไม่ได้ยินดียินร้ายข้อข้อเสนอนี้เท่าใดนัก เมแลงซึ่งเป็นตัวแทนของผลประโยชน์ของชนชั้นต่าง ๆ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีพร้อมกับการป้องกันผลประโยชน์เรื่องทรัพย์สิน โดยต่อต้านข้อเสนอเรื่องภาษีใหม่ โดยทางปฏิบัติ เรื่องนี้เป็นเพียงนโยบายของคณะ

รัฐมนตรีของเขา แต่ก็ทำให้เขาได้รับคะแนนเสียงข้างมากเป็นเวลากว่า ๒ ปี (ค.ศ.๑๘๙๖-๑๘๙๘)

ฝรั่งเศสยังคงเป็นสาธารณรัฐในรูปแบบที่มีสังคมนูร์กษนิยม การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมได้เพิ่มพูนความแข็งแกร่งให้กับพลังอนุรักษนิยม ชาวนาซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการปฏิวัติ ค.ศ.๑๗๘๙ และ ค.ศ.๑๘๔๘ แสดงตัวว่าสนับสนุนกฎหมายและระเบียบ แม้ว่าระเบียบดังกล่าวจะได้ชื่อว่าเป็นแบบสาธารณรัฐ แต่ในความเป็นจริงก็ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงจากลักษณะเดิมมากนัก ปารีสไม่ได้เป็นชุมกำลังของฝ่ายซ้ายต่อไป การเปลี่ยนแนวคิดทางการเมืองของปารีสเห็นได้จากการเลือกตั้งของเทศบาลใน ค.ศ.๑๘๐๐ และ ๑๘๐๒ เมื่อฝ่ายขวาได้รับเลือกตั้งในสภาเทศบาล เรื่องของการก่อจลาจลตามท้องถนนในปารีสอยู่ในความสนใจเฉพาะของนักประวัติศาสตร์ที่นิยมมาร์กซิสต์ (Marxists) เท่านั้น แทนที่ความกลัวเรื่องการปฏิวัติจะมาจากฝ่ายซ้าย บัดนี้ความกลัวดังกล่าวกลับมาอยู่ที่ฝ่ายขวา

หลังจากเรื่องคอมมูนและเรื่องฝ่ายซ้ายจะมีอำนาจทางการเมืองจางหายไปแล้ว แนวคิดทางสังคมนิยมและอิทธิพลใหม่ของมาร์กซ์ (Marx) ก็ยังไม่ได้แทรกซึมเข้ามาในฝรั่งเศส แม้ว่าที่ประชุมที่มาร์แซลล์ (Congress of Marseilles) ใน ค.ศ.๑๘๗๔ จะทำให้เกิดสหภาพของกรรมกรสังคมนิยม (Federation of Socialist Workers) ก็ตาม รวมทั้งการกลับมาของพวกคอมมูนที่ถูกเนรเทศโดยผลแห่งการนิรโทษกรรมใน ค.ศ.๑๘๘๐ จะทำให้ฝ่ายซ้ายมีการเคลื่อนไหว แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดความแตกร้าวขึ้นในระหว่างพวกสังคมนิยมด้วยกัน พวกบลองกิสต์ (Blanquists) ตั้งคณะกรรมการกลางการปฏิวัติ (Central Revolutionary Committee) ภายใต้การนำของไวยอง (Vailiant) แต่ฝ่ายซ้ายแตกแยกกันใน ค.ศ.๑๘๘๓ เมื่อจูลส์ เกสต์ (Jules Guesde) ผู้นำมาร์กซิสต์รุ่นแรกสุดของฝรั่งเศสปฏิเสธนโยบายปฏิรูปสังคม และได้ตั้งพรรคกรรมกรขึ้นมาใหม่ โดยขยายอิทธิพลไปยังบริเวณเขตเหมืองแร่และอุตสาหกรรมหนักในด้านตะวันออกเฉียงเหนือและตอนกลางของประเทศ

กฎหมายอนุญาตให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ผ่านสภาใน ค.ศ.๑๘๘๔ แม้ว่าสหกรณ์จะถูกบรรดานายทุนคัดค้านอย่างเต็มที่ แต่ก็แสดงว่าพวกสาธารณรัฐหัวปานกลางยอมรับพลังใหม่ของสังคมฝรั่งเศส

ถึงกระนั้นลูกจ้างของรัฐรวมทั้งกรรมกรท่าทางรถไฟก็ถูกห้ามถารเข้าร่วมสหกรณ์ สหกรณ์ใหม่ ๆ ต่างไม่แน่ใจในเรื่องการเมืองและนักการเมือง พวกกรรมกรไม่ค่อยเชื่อใจพวกผู้นำที่เป็นสังคมนิยมนัก เพราะเห็นว่าพวกนี้เป็นเพียงชนชั้นกลางที่กินอุดมคตินั้นเอง อย่างไรก็ตามภายใต้อิทธิพลของมาร์กซิสต์ ซึ่งนำโดย เกสต์ ก็มีการตั้งสหภาพสหกรณ์แห่งชาติขึ้น (National Federation of Syndicats) เพื่อทำงานทางด้านการเมือง ใน ค.ศ.๑๘๙๒ มีการตั้งสหภาพแห่งชาติ (National Federation) ซึ่งมุ่งในเรื่องการช่วยเหลือในระหว่างกรรมกรด้วยกัน การศึกษาและการแลกเปลี่ยนงานของ กรรมกร ระยะเวลา ค.ศ.๑๘๘๔-๑๘๙๒ เป็นระยะที่เศรษฐกิจก้าวหน้าอีกช่วงหนึ่ง ใน ค.ศ.๑๘๙๐ สหกรณ์มีสมาชิกจำนวน ๑๔๐,๐๐๐คน คือเพิ่มขึ้นถึง ๓ เท่า ในระยะต่อมาเมื่อเศรษฐกิจตกต่ำลง จำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นอย่างมาก ใน ค.ศ.๑๘๙๔ สหกรณ์มีสมาชิกเพียง ๔๘๐,๐๐๐ คน จากจำนวน ประชากร ๓๙ ล้านคน แม้แต่ในเวลาที่ยุคชะงัก สหกรณ์ก็มี เรื่องการสตรีค การขัดแย้งอย่าง รุนแรง และการปราบปราม ในวันที่ ๑ พฤษภาคม ค.ศ.๑๘๙๑ มีการเดินขบวนในนอร์ด (Nord) เพื่อกำหนดเวลาทำงานวันละ ๘ ชั่วโมง เกิดความวุ่นวายขึ้นซึ่งกองทหารต้องเข้ามารักษาความสงบ มีการยิงกันซึ่งทำให้ผู้เดินขบวนตายไป ๙ คน และบาดเจ็บอีกกว่าร้อยคน

สถานการณ์เลวร้ายยิ่งขึ้นเมื่อสภาพอุตสาหกรรมตกต่ำลงใน ค.ศ.๑๘๙๓ และตอนนี้เองลัทธิอนาธิปไตยได้ระบาดเข้ามาในฝรั่งเศส พวกนิยมนอนาธิปไตยต้องการล้มระบอบการปกครอง ใช้การกระทำเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ ใช้ระเบิดเป็นเครื่องมือในการก่อเหตุร้าย มีการสังหาร ประธานาธิบดีคาร์โนต์ ใน ค.ศ.๑๘๙๔ ด้วยมีด ความคิดแบบอนาธิปไตยแพร่หลายเป็นเวลาต่อมา เกือบ ๒ ปี แต่ก็ทำให้คณะรัฐมนตรีของประธานาธิบดีคาซิมีร์ เปริเยร์ (Casimir Périer) มีเหตุผลเพียงพอที่จะทำให้กฎหมายลงโทษหนังสือพิมพ์ที่ยุยง ส่งเสริม โจมตี บุคคลและทรัพย์สิน ของผู้อื่นอย่างรุนแรงผ่านสภาไปได้

โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว นับได้ว่าในช่วงนี้ฝ่ายซ้ายมีฐานะทางการเมืองที่ดีขึ้น พวกนัก สังคมนิยมและนักสหกรณ์ได้เสียงสนับสนุนจากพวกกรรมกรมากที่สุด ในการเลือกตั้งบางเขตก็ ชนะอย่างลอยลำ พรรคสังคมนิยม ๔ พรรคได้ ๑๔ ที่นั่ง โดยได้รับเสียงจากพวกมูลั้งยิสต์เดิม

และพวกหัวรุนแรงซึ่งผิดหวังในกรณีปานามาช่วยเหลือ นอกจากนั้นยังมีนักสังคมนิยมอิสระอีกประมาณ ๓๐ คน ถึงพวกนี้จะมีจำนวนน้อยเกินกว่าที่จะมาถ่วงดุลย์ทางการเมืองได้ แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้สาธารณรัฐที่ ๓ จะมีชีวิตอยู่ยาวนานยิ่งกว่าระบอบการปกครองใด ๆ ของฝรั่งเศสนับตั้งแต่มีการปฏิวัติใน ค.ศ.๑๗๘๙ แต่สาธารณรัฐก็ไม่อาจแก้ปัญหาสังคมได้ทั้งหมด การขัดแย้งต่อสู้กันระหว่างพวกหัวเก่าที่ร่ำรวยและพวกกรรมกรเพิ่มมากขึ้น พวกเกษตรกรซึ่งต้องทนทุกข์ในเรื่องเศรษฐกิจตกต่ำก็ยังไม่สามารถใช้อำนาจต่อรองทางการเมืองของตนให้เป็นประโยชน์ในการยกสภาพชีวิตให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม สภาพดังกล่าวยังเป็นเพียงหัวข้ออภิปรายกันในสภา โดยไม่ได้กระทบกระเทือนต่อระบอบการปกครองขณะนั้น

พวกรัลลิมอง ซึ่งประสบความล้มเหลวได้แสดงความเป็นศัตรูในลักษณะของชาวคาทอลิกที่ต่อต้านระบบการปกครองที่มุ่งทางโลกและเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนา แม้ว่าบุคคลากรทางการเมืองส่วนใหญ่จะเป็นพวกสาธารณรัฐ แต่บรรดาผู้บริหารระดับสูงก็มาจากครอบครัวของชนชั้นสูงซึ่งเกี่ยวข้องกับศาสนา เวลานั้นฝ่ายต่อต้านการปกครองคือฝ่ายขวา แนวโน้มทางการเมืองใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นคือลัทธิชาตินิยม ซึ่งเรียกร้องให้คนรุ่นใหม่ทำการปฏิวัติ ขจัดระบอบการปกครองสาธารณรัฐอันน่าเบื่อซึ่งมีมาตลอดหนึ่งในสี่ของศตวรรษ ลักษณะหนึ่งที่สำคัญมากของลัทธิชาตินิยมคือไม่ว่ากลุ่มไหนล้วนแต่เป็นศัตรูกับพวกยิวและอาหรับในทางตะวันตกเฉียงใต้ ใน ค.ศ.๑๘๙๘ พวกชาตินิยมได้รับเลือก ๑๕ คน พร้อมทั้งพวกที่ต่อต้านยิวอีก ๔ คนจากอัลยิเรีย ใน ค.ศ.๑๙๐๒ พวกเขาใช้อำนาจมากขึ้นและมีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง ๕๔ คน อันตรายของพวกนี้ไม่ใช่อำนาจทางการเมือง หากอยู่ที่ความคิดและอุดมคติที่มีเหนือศาสนาและกองทัพ พวกชาตินิยมชอบใช้คำพูดก้าวร้าวและแสดงความเกลียดชังชาวต่างชาติ การรุกรานของพวกเขาที่มีผลมากต่อเพื่อนร่วมชาติและชาวต่างประเทศ

คดีเดรย์ฟุส (The Dreyfus Affair)

การพัฒนาที่สำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่งในสมัยสาธารณรัฐที่สาม คือ การเปลี่ยนแปลงการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทางทหารในกองทัพ หลัง ค.ศ.๑๘๓๐ ตระกูลเก่า ๆ หรือชนชั้นสูงที่นิยมระบบกษัตริย์ได้เลิกสนใจกองทัพบก พวกถูกหลานของชนชั้นกลางที่มั่งคั่งก็จะเสียดอาชีพทหารซึ่งเขาไม่ได้

ประโยชน์หรือชื่อเสียงอันใด อย่างไรก็ตาม สถานการณ์เช่นนี้ดำเนินอยู่ได้ไม่นานนัก ในระหว่างจักรวรรดิที่ ๒ สถานภาพของเจ้าหน้าที่กองทัพบกสูงขึ้นและมีการรื้อฟื้นการเกณฑ์ทหารจากครอบครัวขุนนาง แนวโน้มการนิยมอาชีพทหารดีขึ้นอย่างน่าประหลาดในระยะต้น ๆ ของสาธารณรัฐที่สาม อาจเป็นเพราะความตกต่ำทางด้านเกษตรกรรมทำให้ผู้สืบเชื้อสายของตระกูลเก่า ๆ ต้องหันไปหาอาชีพอื่น ผลก็คือ ในปลายศตวรรษที่ ๑๔ ขณะที่ยังมีการอื่น ๆ ของระบอบการปกครองแบบสาธารณรัฐกำลังมีประสิทธิภาพดีเยี่ยม นายทหารชั้นสูงของกองทัพกลับเป็นฝ่ายคาธอลิก เป็นพวกอนุรักษนิยมที่นิยมราชาธิปไตย สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ข้อขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐและกองทัพพร้อมที่จะระเบิดขึ้นทุกเมื่อ

เหตุยุ่งยากได้เกิดขึ้นใน ค.ศ.๑๘๔๔ แม้จะดำเนินมาอย่างช้า ๆ ในเดือนกันยายนของปีนั้น สายลับของฝรั่งเศสคนหนึ่งซึ่งทำหน้าที่รวบรวมข่าวสารตามปกติ ได้พบเอกสารทางทหารของฝรั่งเศสฉบับหนึ่งในตะกร้าฝงภายในสถานทูตเยอรมัน เอกสารเหล่านี้เป็นบันทึกที่ชื่อฉาวมาก ฝ่ายสำรวจสายลับของกองทัพฝรั่งเศสเป็นผู้ดำเนินการสอบสวน ฝ่ายนี้มีชื่อว่า หน่วยสถิติ มีกฎเกณฑ์ของตนเอง และวิธีดำเนินงานประหลาด ๆ ซึ่งไม่มีใครควบคุมได้ มีคนทำงานราว ๆ ๗ คนเท่านั้น ผู้ที่มีอำนาจคุมงานในหน่วยนี้คือ พันตรีฮังริ (Major Henry) ซึ่งกล้าหาญ ฉลาดและมีอำนาจ

เป็นที่แน่ชัดว่าจะต้องมีสายลับในหน่วยงานของฝรั่งเศส หน่วยสถิติได้กล่าวหาร้อยเอกอัลเฟรด เตรย์ฟุส (Captain Alfred Dreyfus) ซึ่งมาจากครอบครัวชาวอัลซาส-ยิว (Alsatian-Jews) ที่มีอุตสาหกรรมทอผ้าอันมั่งคั่ง ตระกูลของเขาได้เปลี่ยนสัญชาติเป็นฝรั่งเศสใน ค.ศ.๑๘๗๑ และเตรย์ฟุสก็เข้าทำงานในกองทัพโดยเป็นนายทหารปืนใหญ่ เขาเพิ่งจะย้ายไปประจำที่กระทรวงกลาโหมในปารีส หลักฐานที่ใช้กล่าวหาเตรย์ฟุสไข่มิได้เลย และเป็นเรื่องเหลวไหลที่สุด แม้แต่ลายมือในบันทึกก็ไม่คล้ายลายมือของเตรย์ฟุส ดังนั้นข้อกล่าวหาดังกล่าวจึงแสดงถึงความโง่และเบาปัญญาที่สุดไม่ใช่แต่เฉพาะของกรมสืบราชการลับเท่านั้น แต่ของกองทัพบกด้วย

เตรย์ฟูสเสียเปรียบตรงที่เขาเป็นชาวยิวและเป็นเรื่องน่าประหลาดที่เขาได้มาอยู่ในกองเสนาธิการ ก่อนหน้านั้นลัทธิต่อต้านยิวเป็นของฝ่ายซ้ายและประชาชนทั่วไป แต่ต่อมาในสมัยสาธารณรัฐ ก็กลายเป็นความรู้สึกของฝ่ายขวาด้วย ก่อนหน้า ค.ศ.๑๘๕๐ มีชาวยิวประมาณ ๘๐,๐๐๐ คนในฝรั่งเศส ซึ่งถูกกลืนชาติไปเป็นจำนวนมากยกเว้นในอัลซาส ตอนปลายศตวรรษ มีพวกยิวอพยพจากยุโรปตะวันออกจนจำนวนชาวยิวเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า การหลั่งไหลเข้ามาของชาวยิว ทำให้เกิดความรู้สึกต่อต้านมากขึ้น ผู้นำในการต่อต้านคือนักหนังสือพิมพ์ชื่อ เอ็ดมง ดรุมงต์ (Edmond Drumont) ซึ่งเขียนหนังสือต่อต้านยิว ใน ค.ศ.๑๘๘๔ เขาได้แต่งตั้งแนวร่วมต่อต้านยิวขึ้น

ลัทธิต่อต้านยิวกลายเป็นลัทธิที่แพร่หลาย และเป็นความรู้สึกของชาวแคว้นอัลซาสด้วย ไม่เพียงแต่เตรย์ฟูสเท่านั้นที่เป็นชาวยิว แต่หัวหน้าหน่วยสอดศึกก็เป็นชาวอัลซาสด้วย ดังนั้นยังทำให้พันตรียังริพยายามทำให้เตรย์ฟูสเป็นคนคิดมากขึ้น เขารายงานผลการสืบสวนไปยังกระทรวงกลาโหม รัฐมนตรีกลาโหมขณะนั้นคือนายพลเมอร์ซิเยร์ (General Mercier) สั่งให้ตั้งศาลทหาร พวกหนังสือพิมพ์ได้ติดตามเรื่องนี้อย่างใกล้ชิด ดูเหมือนว่าทุกอย่างจะทำให้เห็นว่ามีความยุติธรรม เพราะผู้กระทำผิดถูกจับ มีประกาศว่า กฎหมายชาวยิวผู้ร้ายก่าสังพยายามซื้ออิสรภาพของเขา อย่างไรก็ตาม กระทรวงกลาโหมรู้สึกวิตกกังวลที่ไม่สามารถจะหาหลักฐานอ้างอิงข้อสงสัยได้ การลงโทษเตรย์ฟูสกลายเป็นเรื่องการเมืองหรือความจำเป็นทางการเมือง พันตรียังริซึ่งคล่องแคล่วในการทำเอกสารปลอมแปลงกล่าวโทษ ก็ได้หาหลักฐานพยานที่จำเป็นได้ แม้ว่าจะไม่นับเนียนนัก แต่ก็ทำให้ศาลทหารซึ่งตัดสินคดีตามกฎหมายฝรั่งเศสประกาศว่าเตรย์ฟูสเป็นผู้กระทำ ความผิด ต้องโทษเสียค่าปรับและถูกเนรเทศตลอดชีวิต มีประชาชนจำนวนมากเห็นว่าน่าจะประหารชีวิตเขา เคลม็งโฆต้องการให้รื้อฟื้นการลงโทษประหารที่เขาเคยสนับสนุนให้ยกเลิก ผู้นำฝ่ายสังคมนิยมคือ ฌ็อง โฆแรส (Jean Jaurès) แสดงความตกใจที่ยิวผู้ร้ายคนนี้ได้ไม่ได้รับโทษสาสมกับความผิด

เดรย์ฟุสไม่ยอมฆ่าตัวตาย เพื่อรักษาเกียรติตามแบบนายทหารและไม่ยอมสารภาพ แม้ว่าจะได้มีการให้สัญญาว่าเขาจะได้รับการปฏิบัติที่ดีขึ้นถ้าทำเช่นนั้น การปฏิเสธของเขาทำให้ รัฐมนตรีกลาโหมโกรธมากและสั่งเขาไปจองจำยังสถานที่ทรมานที่จะหาได้ในขณะนั้น คือ ที่เกาะ ปีศาจ (Devil's Island) ซึ่งเขาต้องรับโทษตามคำสั่งทุกประการตลอดเวลา ๔ ปีหลังจากนั้น

คดีตอนนี้ดูเหมือนยุติแล้ว แต่ยังมีเรื่องที่น่าสนใจอีกซึ่งกว่านี้ เดรย์ฟุสมีอะไรจริงใจ เขาทำเช่นนั้นเพื่ออะไร ไม่น่าจะเป็นเงินเพราะเขาก็มั่งร่ำรวยมาก หรือเพราะผู้หญิง มีการคุยเสียเสาะหาเรื่องนี้มาก แต่มันเป็นเรื่องเหลวไหลทั้งสิ้น เอกสารหลายอย่างของทางราชการยังคงหายต่อไปเรื่อย ๆ และในตะกร้าเศษกระดาษที่สถานทูตเยอรมันก็มีเอกสารใหม่เกิดขึ้น คือ จดหมายด่วนเจ้าหน้าที่ถึงนายทหารชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งชื่อ เอสเตอาซี (Esterhazy) เมื่อถึงตอนนี้พันตรี พิคการ์ต (Major Picquart) ได้เป็นหัวหน้าคนใหม่ของหน่วยสถิติ เขาเป็นชาวฮัลซาสเช่นกัน และเป็นตัวแทนของกระทรวงกลาโหมในการสอบสวนเดรย์ฟุส เขาตามรอยเอสเตอาซีจากจดหมายฉบับนั้น และได้ตัวอย่างลายมือของนายทหารผู้นั้น และนำประหลาดที่พันตรีพิคการ์ตพบว่าลายมือของ เอสเตอาซีเหมือนกับลายมือในบันทึกอื้อฉาวที่ทำให้เดรย์ฟุสต้องโทษ อาจมีคนคิดว่านี่คือการยุติเมื่อพบความจริง แต่นี่เป็นเพียงการเริ่มต้น พันตรียังรู้สึกหนักที่ว่าสถานการณ์อยู่ในอันตราย เขาได้จัดหาหลักฐานโจมตีเดรย์ฟุสมากขึ้น กระทรวงกลาโหมก็ตกใจ แต่พันตรีพิคการ์ตยังไม่ทันค้นพบหลักฐานเพิ่มเติมอีก เขาก็ถูกย้ายและถูกส่งไปตูนิเซีย (Tunisia) ไปยังแถบที่มีการสู้รบ เพื่อให้เขาพะวงกับเหตุการณ์สงครามจนไม่มีเวลาเข้ายุ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้อีก

ในระหว่างนี้ ครอบครัวของเดรย์ฟุสพยายามจะรื้อคดีนี้ขึ้นมาใหม่ แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือจากคนภายนอกน้อยมาก ส่วนใหญ่ก็มาจากพวกยิวคนอื่น ๆ แต่พิคการ์ตซึ่งได้เสียสละตนเองเพื่อความยุติธรรมก็พยายามช่วยเหลือ แม้จะอยู่ห่างไกล เพื่อว่าความสงสัยของเขาจะไม่ตายไปพร้อมกับเขาง่าย ๆ ดังนั้นเขาจึงส่งเรื่องมาให้เพื่อนคนหนึ่งที่บ้านสวิส ซึ่งได้เข้าหาสมาชิกสภาสูง ชาวฮัลซาสคนหนึ่งชื่อ ซเวเร เคสเนอร์ (Scheurer-Kestner) ซึ่งเห็นด้วยว่าควรจะมีการรื้อฟื้นคดีนี้ ในเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๙๗ เขาได้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาลในเรื่องนี้ แต่ไม่ได้รับ

คำตอบที่น่าพอใจ ประธานาธิบดีเมลินถึงกับประกาศออกมาก่อนเวลาที่เหมาะสมว่า "ไม่มีคดี เรือง เทรย์ฟูสอีกแล้ว" ทำให้เรื่องนี้กลายเป็นเรื่องการเมือง ประชาชนเริ่มสนใจเพราะรู้สึกว่าจะต้องมีอะไรลับลมคมในแน่ ๆ ชาวฝรั่งเศสสนใจเรื่องนี้มากขึ้นเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.๑๘๔๔ เมื่อ นักเขียนนวนิยายชื่อโซลา (Zola) หลังจากเขียนบทความแสดงความคิดเห็นของเขาไปแล้ว ก็ได้พิมพ์จดหมายเปิดผนึกที่มีไปถึงประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐในหัวข้อ "ข้าพเจ้าขอกล่าวหา" (J' accuse) ซึ่งพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ชื่อ "รุ่งอรุณ"(L'Aurore) ของเคม็งโซ ซึ่งเขาได้ พียงร้องว่ากระทรวงกลาโหมประกอบอาชญากรรมทางศาล ทั้งกระทรวงกลาโหมและรัฐบาล คอบได้ทันที แต่ก็ทำอะไรไม่ได้และยังนำเอาหลักฐานลับที่ใช้ต่อต้าน เทรย์ฟูสออกมา โซลาถูกสอบสวนและตัดสินว่าผิด เขาต้องลี้ภัยไปอยู่อังกฤษ พิศการตถูกปลดจากราชการไม่อยู่ในระเบียบวินัย เรื่องนี้ จบลงอีกขั้นหนึ่ง

แต่คดี เทรย์ฟูสยังไม่จบ หนังสือพิมพ์และประชาชนเรียกร้องให้สอบสวนการตัดสินคดี เทรย์ฟูส บางคนอาจคิดว่าคนบริสุทธิ์คนหนึ่งกำลังได้รับความอยุติธรรม แต่สำหรับบางคนเห็นว่า เรื่องนี้เป็นโอกาสเหมาะที่เขาจะได้ทำการรณรงค์ต่อต้านศัตรูของสาธารณรัฐ นักเขียนและศิลปิน ชื่นนำได้ร่วมลงชื่อเรียกร้องให้มีการไต่สวนการตัดสินคดีนี้ มีการตั้งแนวร่วมป้องกันสิทธิมนุษยชน พวกเขาที่เรียกร้องก็มีพวกต่อต้านพระ สมาชิกสมาคมสามัคคี พวกโปรเตสแตนต์และพวกยิว ส่วนกองทัพบก พวกราชาธิปไตย คาธอลิก และนักชาตินิยมก็ถูกโจมตีจากฝ่ายตรงข้าม ต่างฝ่ายก็แสดงความเกลียดชัง กัน ฝ่ายที่ต่อต้านพวกของ เทรย์ฟูสมีหนังสือพิมพ์หนุนหลังเป็นส่วนใหญ่ การโจมตีกันรุนแรงยิ่งขึ้น มีการ ตั้งกลุ่มปฏิรูปคาธอลิกขึ้นเพื่อป้องกันกองทัพบก

พระราชาคณะแห่งปารีส (Archbishop of Paris) ได้สนับสนุนแนวร่วมของ บรรดานายทหารในกองทัพที่ต่อต้านยิวอย่างเต็มที่ พวกพระได้นำเอาศาสนาเข้าพัวพันในการรณรงค์ ครั้งนี้อย่างดูเด็ด จนทำให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้สึกต่อต้านพวกพระมากยิ่งขึ้น นักวิจารณ์คนหนึ่งเขียนว่า ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ว่าบุคคลคนหนึ่งจะผิดหรือเป็นผู้บริสุทธิ์ หากอยู่ที่ว่า พวกยิวและพวกโปรเตสแตนต์ เป็นนายของประเทศนี้หรือ? มีการจลาจลต่อต้านพวกยิวเกิดขึ้นในหลายเมืองรวมทั้งการปล้นทรัพย์ล้น ของชาวยิวด้วย

พวกของแคร์ยฟูสและพวกต่อต้านแคร์ยฟูสแบ่งแยกไม่ได้ง่ายเช่นการแบ่งแบบอื่น ๆ สมาคมเก่า ๆ หรือแม้แต่ในครอบครัวเดียวกันก็เกิดการแตกแยก พรรคการเมืองฝ่ายซ้ายพยายามเก็บตัวไม่ยุ่งเกี่ยวด้วยในตอนแรก พวกหัวรุนแรงไม่ต้องการให้มีการรื้อฟื้นคดีนี้อีก พวกสังคมนิยมก็ไม่ยอมถอยหน้าพวกหัวรุนแรงในเรื่องความรักชาติและการต่อต้านพวกอิว มีประกาศของหัวหน้าพวกสังคมนิยม ขอร้องไม่ให้กรรมกรเข้าชื่อกับฝ่ายไหนเป็นอันขาด รัฐมนตรีต่างประเทศอาโนโต (Hanotaux) เชื่อว่าการรื้อฟื้นคดีนี้ทำให้ภาพพจน์ของฝรั่งเศสในต่างประเทศอ่อนแอลง อย่างไรก็ตาม ในที่สุดหัวหน้าพวกสังคมนิยมคือโซแอสส์ รู้สึกว่าความยุติธรรมสำคัญกว่าอุดมคติทางสังคมนิยมของเขาและเขาได้กลายเป็นหนึ่งในบรรดาผู้นำที่เรียกร้องให้มีการรื้อฟื้นคดีนี้

ในทางการเมือง โชคชะตาของแคร์ยฟูสได้ผูกพันกับการอุบรอกของสาธารณรัฐที่ ๓ การเสแสร้งว่าเรื่องนี้ไร้สาระก็เป็นไปไม่ได้อีกแล้ว เมื่อประธานาธิบดีเมลินลาออกในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๘๘ กระทรวงกลาโหมได้เล่นเกมต่อไป ซึ่งก็ไม่ยากเพราะพันธมิตรอังกฤยังพร้อมเสมอที่จะหาหลักฐานอื่น ๆ ได้อีก นายพลแมร์ซีเยร์ รัฐมนตรีกลาโหมได้คัดค้านการรื้อฟื้นคดีอย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตาม การที่กระทรวงกลาโหมต้องกังวลในการโต้แย้งคำวิจารณ์ทั้งมวลและต้องพัวพันกับเรื่องที่เกิดการตบถยังเฉยไปพบ จนทำให้เกิดการเรียกร้องให้สอบสวนเอกสารที่กล่าวหาแคร์ยฟูสอีก รัฐมนตรีการกระทรวงกลาโหมคนใหม่ แม้จะต่อต้านแคร์ยฟูส แต่ก็เป็นคนซื่อสัตย์เงินไม่อาจยอมรับเรื่องการปลอมแปลงเอกสารได้ จึงลาออก พันเอกอังกฤซึ่งมีความสามารถในการปลอมแปลงถูกจับที่บ็อมแห่งหนึ่งในที่สุด เขาเป็นคนกล้าหาญซึ่งทำดีที่สุดในหน่วยงาน โดยไม่ได้คิดถึงรางวัลส่วนตัว เมื่อเห็นว่าสิ้นหนทางแล้ว เขาก็เชือดคอตนเองตาย ส่วนเอสเตอาซี ได้หนีไปอังกฤษ

เรื่องนี้ยังไม่จบ เพราะถ้ายอมรับว่าแคร์ยฟูสบริสุทธิ์ ก็เท่ากับกล่าวหากระทรวงกลาโหม ฝ่ายขุนนางและศาสนา แนวร่วมแห่งชาติฝรั่งเศส ได้ตั้งขึ้นเพื่อป้องกันพวกตน มีศิลปินกวี และปัญญาชนเข้าร่วมด้วยมากมาย นักเขียนที่มีอิทธิพลมากที่สุดใหม่ต่อต้านแคร์ยฟูสคือมอริส บาร์เรส์ (Maurice Barrès) ได้ทำให้สถานการณ์ในครั้งแรกซึ่งเป็นแบบป้องกันตัวเองและ

ต่อต้านพวกที่อยากจะรื้อฟื้น กลายเป็นการรุกในนามของประชาชาติ ฝรั่งเศสจึงอยู่ในสภาพที่ใกล้จะเกิดสงครามกลางเมือง

แต่สงครามกลางเมืองก็ไม่ได้เกิดขึ้น อาจเป็นเพราะความสำนึกในหน้าที่ของกองทัพบกและองค์กรอื่น ๆ ซึ่งเชื่อว่าตนเป็นผู้รับใช้รัฐ และผูกพันกับคำสัตย์สาบานที่ว่า จะเชื่อฟังรัฐบาลที่มีอำนาจตามกฎหมาย ดังนั้นการรัฐประหารใด ๆ ในระหว่าง ค.ศ. ๑๘๑๕-๑๘๔๘ จึงไม่มีกองทัพบกเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย การเคลื่อนไหวทางการปฏิวัติกลับมาจากพลเรือน กรณีที่เป็นนักการเมืองคือ ปอล แดรูแล็ค (Paul Déroulède) ซึ่งได้ตั้งแนวร่วมผู้รักชาติ ได้ฉวยโอกาสใช้ความคิดและอารมณ์รุนแรงของประชาชนใน ค.ศ. ๑๘๘๔ เป็นเครื่องมือทำรัฐประหารระหว่างพิธีศพของประธานาธิบดีเฟลิกซ์ โฟร์ แต่ว่าล้มเหลวอย่างน่าขบขัน

กระแสคลื่นของเรื่องนี้หันเหไปอย่างรวดเร็ว แม้จะมีอุปสรรคเกิดขึ้นอีกครั้งแล้วครั้งเล่า เพื่อกีดกันการรื้อฟื้นคดี ในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๘๘๘ คดีเดรย์ฟูลถูกส่งไปยังศาลอุทธรณ์ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๘๙ ก็เป็นตกลงว่าให้มีการขึ้นศาลใหม่อีกครั้ง เดรย์ฟูลซึ่งไม่รู้เรื่องราวอะไรเลยตั้งแต่ถูกเนรเทศไป ก็ถูกนำตัวกลับมาจากเกาะบิศาจ ในสภาพที่ทรุดโทรมและผมหงอกขาว เขาต้องขึ้นศาลทหารอีกครั้ง ซึ่งก็ไม่ได้ดีกว่าครั้งแรก นายพลและนายพันทั้งหลายได้โกหกกันอย่างฉลาดเพื่อป้องกันเกียรติของกองทัพบก ศาลตัดสินว่าเดรย์ฟูลมีความผิดฐานขายชาติ แต่ลดโทษให้โดยตัดสินให้ถูกจำคุกเป็นเวลา ๑๐ ปี เห็นได้ชัดว่าไม่มีศาลทหารแห่งไหนจะยอมรับว่ามีการผิดพลาดในการตัดสินให้ความยุติธรรม จนถึง ค.ศ. ๑๙๐๖ ศาลอุทธรณ์จึงได้กลับคำพิพากษาของศาลทหารเมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๔ ว่าเดรย์ฟูลเป็นผู้บริสุทธิ์ เขาได้รับยศคืนและได้เลื่อนเป็นนายพันเอก พร้อมกับได้เครื่องอิสริยาภรณ์อันดับ ๔ (fourth grade of the Legion of Honour) เพื่อเป็นการทดแทน

ความซัดแย้งและอารมณ์ที่รุนแรงเกือบถึงขั้นแตกหักของฝ่ายที่สนับสนุนและฝ่ายที่ต่อต้านเดรย์ฟูลนั้น ได้รับการถ่ายทอดในนิยายที่ดีที่สุดเล่มหนึ่งของโรเจอร์ มาร์แตง ดูวการ์ด (Roger Martin Du Gard) ในเรื่อง จัง บาร์วาล์ (Jean Barois) ซึ่งสะท้อนภาพอารมณ์สังคมและปัจเจกชนในเวลานั้นได้อย่างดีเยี่ยม

ในฤดูร้อน ค.ศ.๑๘๔๔ ดูเหมือนว่าระบอบการปกครองแบบสาธารณรัฐจะไปไม่รอด เหตุการณ์เล็ก ๆ ในเดือนมิถุนายนแสดงถึงหัวเลี้ยวหัวต่อ ในการไปดูการแข่งขันที่โอเตย์ (Auteuil) บารอนที่นิยมกษัตริย์คนหนึ่งได้เชิญหมวกของประธานาธิบดีลูแบร์ต (Loubet) ด้วยกิ่งไม้ เป็นการแสดงความเหยียดหยาม ซึ่งทำให้เกิดอารมณ์โกรธแค้นขึ้น ไม่ว่าฝ่ายใดต่างรู้สึกเปื้อนคณะรัฐมนตรีที่ใช้ นโยบายประนีประนอม ออมชอมตลอดเวลาของคตี เครย์ฟูส ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.๑๘๔๔ มีการ ตั้งคณะรัฐมนตรีของฝ่ายป้องกันสาธารณรัฐภายใต้การนำของวัลเดค รูซโซ (Waldeck-Rousseau) เขาเป็นฝ่ายนิยมสาธารณรัฐที่มีแนวไปทางอนุรักษนิยม เคยเป็นเพื่อนร่วมงานของแกมเบตตาและ แฟร์รี เขาเป็นคนฉลาด มีความคิดทางการเมืองเป็นกลางแต่เน้นเรื่องระเบียบและความยุติธรรม มีความสามารถที่จะสนองตอบในสิ่งที่ประเทศต้องการ

คณะรัฐมนตรีของรูซโซได้เสียงข้างมากแค่ ๒๕ เสียง แต่นายกรัฐมนตรีคนใหม่ก็ไม่ได้ หือถอยในการใช้มาตรการเด็ดขาด การตั้งรัฐมนตรีกลาโหมคนใหม่ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึง ััจฉริยะภาพของเขา แม้จะได้รับการต่อต้านอย่างมากจากฝ่ายซ้าย กาลลิเฟต (Gallifet) เป็น ทหารโดยอาชีพ มีโช่ทหารการเมืองอย่างเมอซีแยร์ จึงไม่มีความคิดที่จะเล่นการเมือง ชื่อเสียงใน กองทัพของเขาทำให้ไม่มีฝ่ายไหนโจมตีเขาได้ และเขาสามารถทำให้เรื่องต่าง ๆ สงบลงได้

ศาสนายังไม่เป็นฝ่ายสาธารณรัฐ และยังคงต้องใช้เวลาอีกนาน แต่ทศวรรษที่น่าวิตกได้ ผ่านพ้นไปแล้ว คตี เครย์ฟูสจบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายสาธารณรัฐแม้ว่าจะสูญเสียเงินไปจำนวนมาก สาธารณรัฐที่ ๓ ยังคงอยู่ต่อมาอีก ๔๐ ปี และการโค่นล้มนั้นก็เกิดจากศัตรูชาวต่างชาติ

เหตุการณ์ภายหลังคตี เครย์ฟูส

การต่อสู้เพื่อความยุติธรรมในคตี เครย์ฟูสทำให้พวกสาธารณรัฐในฝรั่งเศสรวมกันได้ภายใต้ การนำของนายกรัฐมนตรีรูซโซ ความยุติธรรมไม่ได้หมายถึงเฉพาะเครย์ฟูสเท่านั้น หากยังรวมถึง ความยุติธรรมเพื่อศัตรูของสาธารณรัฐด้วย งานชิ้นแรกที่รัฐบาลใหม่ทำ คือ จับกุมและสอบสวนผู้ที่ พยายามจะใช้คตี เครย์ฟูสเป็นเครื่องมือเพื่อก่อการปฏิวัติ นอกจากนั้นยังมีบาทหลวงในนิกายอัสสัมชัญนิสต์

(Assumptionist) ซึ่งทำสงครามกับฝ่ายสาธารณรัฐและพวกยิวทางข้อเขียนและบทความ ซึ่งไม่เป็นการฉลาดเลยเพราะนิกายดังกล่าวไม่ได้ถูกต้องตามกฎหมาย และอยู่ในภาวะเสียเปรียบถ้ารัฐบาลจะใช้สิ่งนี้เป็นเครื่องมือทำลายนิกายนี้ พวกอัสสัมชันนิสต์ได้พยายามช่วยเหลือตนเองอย่างสุดความสามารถด้วยการสนับสนุนคู่แข่งของฝ่ายตรงข้ามรัฐบาลในการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นผลให้นิกายนี้ถูกยุบในที่สุด

รูโซโซไม่ได้สนใจนิกายอื่นที่ไม่ได้เข้ายุ่งเกี่ยวกับการต่อสู้ทางการเมือง ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๕๕ เขาจึงวางแผนที่จะบังคับนิกายทางศาสนาทั้งหลายให้ขออนุญาตตั้งนิกายให้เป็นทางการ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่จะควบคุมศาสนาและโรงเรียน เป็นที่น่าสงสัยว่าฝ่ายศาสนาจะยอมรับข้อเสนอเหล่านี้เพียงใด แต่แผนการณ์นี้ก็ถูกเปียงเบนไปจากความตั้งใจเดิม จุดอ่อนของระบบรัฐสภาในสมัยสาธารณรัฐที่ ๓ คือ การที่รัฐบาลไม่มีอำนาจของตนเองในการควบคุมการออกกฎหมาย ร่างกฎหมายต่าง ๆ มักจะผ่านไปสู่การพิจารณาของกรรมาธิการสภาโดยอัตโนมัติ และจะออกมาในรูปแบบที่ผิดจากที่แถลงในครั้งแรกเกือบสิ้นเชิง ดังนั้น ข้อเสนอของรูโซโซจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เมื่อปรากฏเป็นกฎหมายในวันที่ ๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๐๑ ซึ่งตามกฎหมายฉบับนี้ นิกายศาสนาทุกนิกายจะต้องขออนุญาตตั้งนิกายเป็นทางการหรือไม่ก็ยุบตนเอง และสมาชิกของนิกายที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายก็ไม่มีสิทธิลงหนังสือ อย่างไรก็ตาม การประกาศใช้กฎหมายนี้ก็ไม่ได้ทำด้วยมาตรการรุนแรงนัก จึงดูเหมือนว่าไม่มีการขัดแย้งใด ๆ เกิดขึ้น

ประเทศยอมรับเรื่องนี้อย่างเป็นทางการภายหลังการต่อสู้ในเรื่องเลือกตั้งในเดือน พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๐๒ รัฐบาลได้ ๓๗๐ ที่นั่งต่อพรรคฝ่ายค้านที่ได้ ๒๒๐ ที่นั่ง แม้คะแนนเสียงจริง ๆ ที่ทั้งสองฝ่ายได้ต่างกันเพียง ๒๐๐,๐๐๐ เสียง แต่ความแตกต่างนั้นก็มากกว่าที่หลายคนคิดไว้ ทั้งนี้สืบเนื่องจากคดีเครย์ฟุส ความขมขื่นที่เกิดจากการต่อสู้เพื่อโค่นสาธารณรัฐ ปฏิกริยาความรู้สึกทางศีลธรรมที่ต่อต้านความรุนแรงที่เกิดจากคดีเครย์ฟุสและลัทธิต่อต้านยิว ได้ผสมผสานเข้ากับสิทธิการต่อต้านพวกพระที่มีมาแต่เดิม ทำให้ความเป็นศัตรูของชนชั้นต่าง ๆ ได้กลายเป็นเครื่องส่งเสริมการโจมตีพวกพระ และชนชั้นปกครองด้วย พวกขุนนางโดยมากเป็นคาทอลิก ชนชั้นกลางที่ร่ำรวยและนายทหารชั้นสูงได้หันมาสนับสนุนฝ่ายศาสนา ส่วนพวกชนชั้นกลางที่ค่อนข้างยากจนและทหารชั้นรอง ๆ

ยังรู้สึก เป็นปฏิปักษ์ต่อสถาบันศาสนา ความแตกแยกของกรรมกรและฝ่ายโรมันคาทอลิกยิ่งเห็นชัดขึ้น ส่วนที่ท่าของชาวนาวิกโยธินไม่แน่นอน ในตอนใต้ของประเทศมีการต่อต้านศาสนา ส่วนที่อื่น ๆ ศาสนายังมีอิทธิพลอย่างมาก

พวกที่ต่อต้านพระสงฆ์อย่างรุนแรง ถือว่าการเลือกตั้งใน ค.ศ. ๑๕๐๒ เป็นชัยชนะอันงดงาม รุชโซ อยู่ท่ามกลางอารมณ์รุนแรงของการต่อสู้ในการเลือกตั้ง เขาไม่เต็มใจที่จะสนองตอบเจตนาของมวลชนส่วนใหญ่ในเวลานั้น จึงลาออกในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๕๐๒ และใน ค.ศ. ๑๕๐๓ ก็โจมตีนโยบายของผู้ที่ดำเนินงานต่อมาอย่างรุนแรง แต่ไม่มีผลอะไร เขาตายในบิธมาคนที่รับตำแหน่งแทนที่เขาคือสมาชิกสภาสูงผู้สูงอายุคนหนึ่งชื่อคอม เบล (Combes) ซึ่งได้รับมอบหมายงานนี้เพียงเพราะว่าเขาเป็นคนต่อต้านพวกพระอย่างมาก จึงเป็นที่เข้าใจว่าเขาจะทำตามนโยบายส่วนใหญ่คือต่อต้านพระได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคอม เบลจะเหมาะสมในหน้าที่นี้ แต่อีกแง่หนึ่งเขาเป็นคนใจแคบและมุ่งแต่จะแก้แค้นอยู่เสมอ เขาได้นำความพยาบาทส่วนตัวของเขามากำหนดความเป็นไปของชาติ อิทธิพลทั้งของฝ่ายพระและฝ่ายที่ต่อต้าน เห็นได้ชัดว่ามีอยู่ในชีวิตของชาวฝรั่งเศสโดยทั่วไป ฝ่ายแรกนั้นเห็นได้จากคดียุติธรรมและฝ่ายหลังคือในคณะรัฐมนตรีของคอม เบล

คอม เบลได้บริหารงานทั้งหมดให้เป็นไปเพื่อการรณรงค์กับฝ่ายศาสนา หนังสือเรียนของทางราชการในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๕๐๒ เป็นคำสั่งให้บรรดาผู้ว่าราชการจังหวัดรักษากฎบัตรที่รัฐบาลสาธารณรัฐให้แก่ผู้ที่สนับสนุนรัฐบาล กฎหมายต่อต้านการชุมนุมทางศาสนาใช้บังคับอย่างรุนแรง ภายใต้กฎหมายใหม่ บรรดาชุมนุมต่าง ๆ ที่ขออนุญาตตั้งเป็นทางการนั้น มีอยู่น้อยรายที่จะได้รับอนุญาต ชุมชนของผู้หญิงถูกยุบ ๔๑ แห่ง ของผู้ชายอีก ๕๔ แห่ง ฝ่ายหลังนี้มีสมาชิกประมาณ ๒๐,๐๐๐ คน ในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๕๐๓ โรงเรียนซึ่งดำเนินงานโดยนิกายต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้รับอำนาจเป็นทางการ จำนวนกว่า ๑๐,๐๐๐ แห่งถูกสั่งปิด แม้ว่าในเวลาต่อมา จะได้รับอนุญาตให้เปิดอีก ๖,๐๐๐ แห่ง ภายใต้อำนาจของศาสนาเช่นเดิม แต่กฎหมายแห่งเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๕๐๔ ห้ามสมาชิกของศาสนาสอนหนังสือ พระไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าสอบในการสอบของรัฐ การฝังศพกลายเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ทางโลก ในศาลก็ไม่มีไม้กางเขนอีก นิกายต่าง ๆ ที่ถูกสั่งห้ามต้องขาย

ทอดตลาดสมบัติต่าง ๆ และส่วนใหญ่ก็ขายได้ราคาต่ำกว่าที่เป็นจริงมาก เป็นเรื่องประหลาด ที่การใช้มาตรการเช่นนี้ ไม่มีอะไรรุนแรงเกิดขึ้นนอกจากการเดินทางต่อต้านบ้าง แม้ว่าในดินแดนอันกว้างขวางที่ลัทธิคาธอลิกครอบงำอยู่จะมีบางแห่งที่มีพวกคาธอลิกหัวรุนแรงหลายคน แต่ก็มีเรื่องยุ่งยากเกิดขึ้นในบริตตานี (Brittany) เท่านั้น

คอมเบลล์พบคู่ต่อสู้เมื่อสันตปาปาเลโอที่ ๑๓ (Leo XIII) สิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. ๑๙๐๓ ผู้แทนจักรพรรดิแห่งออสเตรียในสถาบันอันศักดิ์สิทธิ์ (Sacred College) ได้ใช้สิทธิยับยั้งการเลือกผู้สืบทอดซึ่งนิยมฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผู้ที่มีภักดีที่สุด ผลการเลือกตั้งจึงไปตกกับโพฮัสที่ ๑๐ (Pius X) ซึ่งเป็นพระธรรมคา ๆ ที่ไม่ค่อยรู้เรื่องทางโลกนัก แต่ก็เข้าใจในอำนาจของพระองค์ พระองค์ได้ตั้งแมรี เดล วาล (Merry del Val) พระหนุ่มชาวสเปนที่หัวรั้นเป็นเลขาธิการ ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลฝรั่งเศสกับโรมนั้นเห็นได้ล่วงหน้าว่าจากการที่ประธานาธิบดีลูเบต์เยอน กษัตริย์แห่งอิตาลีอย่างเป็นทางการ การประท้วงของสันตปาปาเพื่อต่อต้านการเยือนได้รั่วไหลออกมา รัฐบาลฝรั่งเศสได้เรียกทูตกลับมาจากวาติกัน ชาวฝรั่งเศสโกรธเคืองสันตปาปามาก และการแก้ผิดของคณะรัฐมนตรีก็ได้รับเสียงรับรองถึง ๔๒๗ ต่อ ๔๕ เสียงในสภา ข้อขัดแย้งยิ่งรุนแรงมากขึ้นเมื่อโรมและปารีสมีความคิดขัดแย้งกันในเรื่องการแต่งตั้งและปลดพระราชาคณะ (Bishop) ในที่สุดในเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๙๐๔ คอมเบลล์ก็ประกาศกฎหมายแยกศาสนาและรัฐออกจากกันอย่างเด็ดขาด

ถึงแม้เสียงสนับสนุนเขาจะอ่อนลง แต่ก็ยังสามารถรวมตัวกันได้อย่างเหนียวแน่นและความจริงแล้ว การที่รัฐบาลของคอมเบลล์ต้องล้มในเวลาต่อมา ก็ไม่ได้เพราะกฎหมายต่อต้านฝ่ายศาสนา หากเห็นเพราะความไม่รอบคอบของนายพลอังเดร (General André) รัฐมนตรีว่าการกลาโหม ทั้งนี้เนื่องจากผลของการปฏิรูปอย่างหนึ่งในสมัยที่กาลลิเฟต์เป็นรัฐมนตรีกลาโหม คือ การจัดรูปสภากองทัพแบบเสียใหม่ และการที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมมีสิทธิจะแต่งตั้งและเลื่อนตำแหน่งทหารในกองทัพ ซึ่งมาตรการดังกล่าวเป็นไปด้วยดีก็ต่อเมื่อรัฐมนตรีมีความรอบคอบ ซึ่งอังเดรขาดลักษณะนี้ เขาตั้งใจล้มการผูกขาดอำนาจของคาธอลิกและนักราชาธิปไตยด้วยการกำจัด

พวกนี้ออกจากตำแหน่งสูง ๆ ที่มีอำนาจ พฤติกรรมจากคดีเดรย์ฟุสแสดงให้เห็นว่าจะต้องมีการปฏิรูปในกองทัพที่จริงอยู่ และกาลลิเพต์ก็ได้เริ่มงานไว้ แต่เมื่ออังเดรมารับช่วงงาน เขากระทำการเพื่อเอาชนะและเพื่อเป็นการแก้แค้น คนที่จะได้เลื่อนยศหรือตำแหน่งจะต้องเป็นผู้ที่สนับสนุนสาธารณรัฐและต่อต้านพระ อังเดรได้จัดตั้งให้พวกที่เป็นสมาชิกสมาคมต่อต้านศาสนาซึ่งโดยมากเป็นพวกนายทหารชั้นผู้น้อย เก็บเอกสารต่าง ๆ ของนายทหารในกองทัพที่ได้รับจากการเข้าร่วมชุมนุมกับทางศาสนา ในเดือนตุลาคม ๑๘๐๔ เรื่องนี้ถูกเปิดเผยโดยผู้รับจ้างของสมาคมนี้ ประชาชนโกรธเคืองมาก อังเดรต้องลาออกและคอมเบลล์ก็ต้องลาออกเช่นกันในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๐๕

คณะรัฐมนตรีใหม่ได้จัดตั้งขึ้น ผู้ที่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคือ นายความหนุ่ม ซึ่งมีอาชีพพนักงานหนังสือพิมพ์จากเมืองนังต์ (Nantes) ชื่ออริสตีด บริอังก์ (Aristide Briand) ซึ่งเริ่มมีชีวิตทางการเมืองด้วยการเป็นนักสังคมนิยม แต่เขาเป็นนักการเมืองมากเกินไป และมีหลักการน้อยเกินไปที่จะอยู่ในกลุ่มสังคมนิยมได้ ความสามารถในการจัดการทางการเมืองของเขาทำให้กฎหมายการแบ่งแยกศาสนาและรัฐ (Law for the separation of Church and State) มั่นคงขึ้น บริอังก์หวังว่ากฎหมายฉบับนี้จะกระทบจุดอ่อนของพวกคาธอลิกน้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้ ตามหลักการแล้วกฎหมายฉบับนี้คล้ายกับคองคอร์ดัตของนโปเลียน (Napoleonic Concordat) คือยอมรับการให้เสรีภาพทั้งหมดแก่ศาสนา แต่ปฏิเสธการที่ศาสนาจะเข้ามายุ่งเกี่ยวและเรียกร้องการมีอำนาจเหนือรัฐ องค์การศาสนามีสิทธิที่จะเก็บรักษาทรัพย์สินของตนโดยมีข้อแม้ว่าจะต้องมีการตั้งสมาคมขึ้นมาจัดการเรื่องนี้ ดังนั้นรัฐก็ไม่ต้องมัวหมองในการไปยุ่งกับฝ่ายคาธอลิก ในขณะที่เดียวกันศาสนาก็สามารถดำเนินการของตนได้ตามกฎหมาย

พระราชอาชญาชาวฝรั่งเศสซึ่งโดยมากได้รับการแต่งตั้งในสมัยเสรีนิยมของสันตปาปา เลโอที่ ๑๓ ได้เตรียมรับข้อเสนอมติของรัฐบาล และเตรียมจัดตั้งสมาคมทางศาสนาตามข้อเสนอ แต่ทางโรมถือว่าการแบ่งแยกศาสนาและรัฐคือ การสร้างรัฐที่ไม่มีพระเจ้า สันตปาปาไพอัสที่ ๑๐ ไม่อยู่ในอารมณ์ที่จะปรองดองกับใคร นอกจากนั้นไม่ว่าความมุ่งหมายเดิมของคองคอร์ดัตของนโปเลียนจะเป็นอย่างไร แต่ในทางปฏิบัติแล้วให้ผลประโยชน์อย่างมากแก่ศาสนาเกินกว่าที่ทางวาติกันจะยอมละทิ้งได้

โดยปราศจากการต่อสู้ สันตปาปาได้ออกหนังสือเวียนซึ่งขัดขวางการปรองดอง ดังนั้นพวกบาทหลวงฝรั่งเศสจึงไม่มีโอกาสสร้างสมาคมทางศาสนาตามกฎหมายใหม่ แต่ในทางปฏิบัติได้มีการออมชอมกันบ้าง สภาแห่งรัฐได้ออกประกาศอย่างไม่เป็นทางการอนุญาตให้มีคิธีและขบวนแห่งทางศาสนาได้ การต่อต้านของโรมจึงเท่ากับเน้นความจริงว่า พวกต่อต้านศาสนาในฝรั่งเศสได้ชัยชนะอย่างงดงาม

ผลลัพธ์อีกประการหนึ่งจากกฎหมายแบ่งแยก คือ การเพิ่มอำนาจให้แก่สันตปาปาในการควบคุมบาทหลวงในฝรั่งเศส คือ สันตปาปาจะสามารถแต่งตั้งพระราชาคณะได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงความเห็นชอบของรัฐบาลฝรั่งเศสอย่างที่เคยเป็นมา นอกจากนี้การที่บาทหลวงต้องมีฐานะยากจนลงทำให้ผู้ที่จะบวชนั้นต้องมีศรัทธาในศาสนาอย่างแท้จริง ดังนั้นการแบ่งแยกแม้จะได้รับการต่อต้านจากวาติกันอย่างขมขื่น แต่ในอีกทางหนึ่งคือ การฟื้นฟูอำนาจของศาสนจักรทางวิญญาณและจิตใจนั่นเอง

ในการแบ่งแยกโดยส่วนรวม แม้จะกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ แต่ในที่สุดก็มีแนวโน้มว่า ความตึงเครียดระหว่างศาสนาและรัฐลดลง แม้ว่าพวกคาธอลิกล้วนใหญ่จะยังไม่สมานฉันท์กับฝ่ายสาธารณรัฐ แต่เมื่อพระลคการเกี่ยวข้อในเรื่องการเมือง พวกที่ต่อต้านก็ลดความรุนแรงลง ประกอบกับความเป็นกลางของบริษัทยักษ์ก็ช่วยขจัดความระแวงในวิธีการแบบใจแคบซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยคอมเบลล์ แต่นโยบายหลักของวาติกันยังสงวนท่าทีไม่ยอมปรองดอง บาทหลวงที่เห็นดีเห็นงามกับลัทธิแบบใหม่จะต้องได้รับการลงโทษทางวินัยด้วยมาตรการรุนแรง

เมื่อศาสนาล้มเหลวในการพยายามต่อรองกับรัฐ ก็ทำให้สาธารณรัฐผ่านพ้นวิกฤตกาลที่ยืดเยื้อมาได้ ฝ่ายสาธารณรัฐสามารถยืนหยัดอยู่ได้ แม้จะชนะในการเลือกตั้งไม่มาก การเลือกตั้งในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.๑๘๐๖ แสดงว่าการปฏิรูปทางสังคมและการเมืองอาจทำได้ ในขณะที่รัฐและฝ่ายศาสนาต่อสู้กัน ในเดือนตุลาคมของปีนั้นเอง เคลมังโซได้ตั้งรัฐบาลเป็นครั้งแรก หลังจากความมัวหมองในคตีสปานามาใน ค.ศ.๑๘๔๓ แล้ว เขาได้หันไปเป็นนักหนังสือพิมพ์และเขียนบทความประจำวันซึ่งทำให้เขามีอิทธิพลในเขตชนบท เขาได้รับเลือกเข้าสภา

และสามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ เคลม็งโซเลือกรัฐมนตรีที่เอียงซ้ายและประกาศโครงการปฏิรูป ซึ่งได้รับผลสำเร็จไม่ใช่น้อย แม้ว่ารัฐบาลของเขาจะอยู่ในตำแหน่งได้อย่างน่าประหลาดถึง ๓ ปี

งานชิ้นแรกของรัฐบาลคือการเพิ่มเงินเดือนให้สมาชิกจาก ๔ พันฟรังก์เป็นหนึ่งในหมื่นห้าพันฟรังก์ คณะรัฐมนตรียังได้ออกกฎหมายให้การรถไฟแห่งภาคตะวันตกมาเป็นของรัฐ ซึ่งตลอดเวลาที่ผ่านมามีอยู่ได้ด้วยความช่วยเหลือของรัฐ หลังจากนั้นการปฏิรูปก็ลดลง การปฏิรูปสังคมไม่สามารถทำได้โดยไม่กระทบกระเทือนผลประโยชน์ของเจ้าของทรัพย์สินส่วนใหญ่ ซึ่งโดยมากก็เป็นฝ่ายที่สนับสนุนรัฐบาลในการเลือกตั้ง

สิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกรุนแรง คือ ข้อเสนอเรื่องภาษีรายได้ สภาอภิปรายเรื่องนี้ครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๘๘๘ ซึ่งใช้เวลาถึงหนึ่งชั่วโมงกว่าจะผ่านเป็นกฎหมายและมีผลบังคับใช้ รัฐบาลของเลอง บูร์จัวส์ (Léon Bourgeois) ได้นำเรื่องนี้มาพิจารณาอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. ๑๘๙๖ แต่สภาสูงก็ลงมติให้ตกไป กายโยซ์ (Caillaux) ได้เสนอกฎหมายภาษีรายได้ขึ้นอีกใน ค.ศ. ๑๙๐๗ หลังจากนั้นอีก ๒ ปี กฎหมายนี้ก็ผ่านสภาล่าง สภาสูงได้ใช้สิทธิยับยั้งกฎหมายนี้จนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๑ ใน ค.ศ. ๑๙๑๔ สภาสูงจึงลดหย่อนการคัดค้านลงบ้าง เพราะส่วนหนึ่งภาษีรายได้ได้เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับทั้งการเมืองและการบริการทางทหาร ใน คริส. ๑๙๑๗ กฎหมายภาษีรายได้ที่กำหนดไว้ต่ำที่สุด ก็สามารถประกาศใช้ได้

พรรคที่น่าจะเป็นตัวแทนในการปฏิรูปสังคมคือพรรคสังคมนิยมอ่อนแอลงเพราะการแตกแยกภายใน พรรคได้รับความสำเร็จน้อยมากในระหว่างก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๑ ทั้ง ๆ ที่มีผู้นำพรรคที่ยอดเยี่ยม พวกสังคมนิยมรวมกลุ่มกันเป็น กรรมกรระหว่างชาติสาขาฝรั่งเศส (Section Française de l' International Ouvrière) ใช้ชื่อย่อว่า S.F.I.O การเคลื่อนไหวทางสังคมนิยมได้แบ่งแยกออกอีก เนื่องจากการแบ่งเป็นฝ่ายการเมืองและฝ่ายอุตสาหกรรม องค์การสหกรณ์และสมาพันธ์แรงงานอยู่ภายใต้อิทธิพลของพวกบอลเชวิคและพวกอนาธิปไตย ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหนังสือของจอร์จ ซอเรล (Georges Sorel) เรื่องผล

สะท้อนความเหี้ยมโหด (Réflexions sur la violence) ซึ่งถูกสงสัยว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมือง เพราะเป็นการเสนอหลักการใช้อำนาจบังคับให้อุตสาหกรรมและการปกครองอยู่ใต้การควบคุมของสหภาพกรรมกรตามแบบการปฏิวัติ และเชื่อว่าการนัดหยุดงานคือกิจกรรมพื้นฐานของสหกรณ์ ตามความเห็นพ้องในการประชุมสภาเมื่อ ค.ศ.๑๘๙๒ ใน ค.ศ.๑๙๐๖ มีการประชุมที่อาเมียงส์ ซึ่งรับรองว่า การนัดหยุดงานครั้งใหญ่เป็นวิธีทางแห่งความสำเร็จ

จำนวนสมาชิกสมาพันธ์แรงงานได้เพิ่มจาก ๗๑๕,๐๐๐ คน ใน ค.ศ.๑๙๐๔ เป็นจำนวนเกือบล้านคนใน ค.ศ.๑๙๐๕ การนัดหยุดงานมักจะมีพลังรุนแรงตามมาด้วย เพราะกรรมกรไม่ได้คำนึงว่าจะต้องมีชีวิตจำกัดอย่างไร บางครั้งรุนแรงถึงขั้นปล้นและฆาตกรรม รัฐบาลตอบโต้พวกที่สไตรค์ โดยการส่งกองทหารเข้าไปจับตัวหัวหน้าผู้ก่อการสไตรค์มาคุมขังไว้ เคลมิงไฮได้กำหนดความเคลื่อนไหวอย่างรุนแรง แม้ว่าเขาจะต้องฟังเสียงส่วนใหญ่ของฝ่ายซ้าย บริฮังด์ (Briand) ผู้สืบทอดตำแหน่งต่อจากเขาได้ใช้วิธีใหม่ในการจัดการกับพวกที่สไตรค์ ใน ค.ศ.๑๙๑๐ การนัดหยุดงานที่การรถไฟทางเหนือเพื่อขอค่าแรงเพิ่มและขอวันหยุดงาน ได้ทำให้เกิดการนัดหยุดงานทั่วไปในหมู่การรถไฟ บริฮังด์ตัดสินใจเรื่องนี้ได้ง่าย ๆ ด้วยการส่งพวกนักหยุดงานไปเป็นทหาร

ในขณะที่ปฏิกริยาทางด้านอุตสาหกรรมของสหกรณ์ดำเนินไปอย่างรุนแรงมากขึ้น ทางด้านการเมืองนั้น ระยะเวลา ค.ศ.๑๙๐๖-๑๙๑๔ กลับเป็นช่วงที่ฝ่ายขวาริวัฒนาการขึ้น พวกหัวรุนแรง (Radical Party) เสียคะแนนเสียงจากฝ่ายซ้ายจัดไปให้พวกสังคมนิยม (ซึ่งในการเลือกตั้งเมื่อ ค.ศ.๑๙๑๐ พวกสังคมนิยมได้คะแนนเสียงกว่า ๑ ล้านเสียง และใน ค.ศ.๑๙๑๔ ก็ได้ผู้แทนถึง ๑๐๐ ที่นั่งในสภา) พวกหัวรุนแรงจึงหันไปสนับสนุนฝ่ายขวาด้วยการคาดการณ์ว่าจะได้เข้าร่วมในรัฐบาลผสมในเวลาต่อไป อันเป็นเหตุให้เสื่อมทางการเมือง ประวัติศาสตร์ของสาธารณรัฐจึงมีคำกล่าวว่า ฝรั่งเศสเป็นซ้ายทางการเมือง แต่เป็นขวาทางสังคม รัฐบาลฝ่ายซ้ายจะอยู่ในอำนาจได้โดยการไม่ใช้อำนาจมาทำการปฏิรูประบบสังคม

ไม่ว่าแนวโน้มทางการเมืองจะเป็นอย่างไร โครงสร้างทางสังคมของฝรั่งเศสก็ยังคงเป็นแบบอนุรักษนิยมเสมอ เกือบครึ่งหนึ่งของคนงานในฝรั่งเศสยังเกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม ระบบ

การเลือกตั้งต้องคำนึงถึงชนบทมาก ชาวนาเล็ก ๆ ทั้งหลายคือผู้ครอบครองอิทธิพลทางการเมืองในสมัยสาธารณรัฐที่สามอย่างแท้จริง พวกนี้ยอมไม่ขึ้นชมกับการปฏิรูปสังคม ซึ่งให้ผลประโยชน์เฉพาะพวกกรรมกรในเมือง นอกจากเรื่องเศรษฐกิจตกต่ำเป็นครั้งเป็นคราว และครั้งที่รุนแรงใน ค.ศ. ๑๙๐๗ ที่เกิดขึ้นทางภาคใต้แล้ว พวกชาวนามีเหตุผลที่จะพอใจในสาธารณรัฐที่ ๓ เพราะเขามีโอกาสหลีกเลี่ยงสภาพชีวิตที่ตกต่ำมาเป็นเวลาช้านาน การดำรงชีวิตดีขึ้น ผลผลิตทางเกษตรกรรมมีราคาสูง และการขนส่งทางรถไฟก็ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างสะดวกร ะยะแรก ๆ ของศตวรรษที่ ๒๐ เป็นช่วงเวลาแห่งความมั่งคั่งทางเกษตรกรรม แม้ว่าวิธีการเกษตรกรรมจะยังล้าหลัง ฝรั่งเศสก็นำหน้าในเรื่องการผลิตธัญพืชโดยเป็นรองแต่สหรัฐอเมริกาและรัสเซียเท่านั้น

อุตสาหกรรมยังมีอยู่ไม่มากนัก ในโรงฝึกงาน ๑,๑๐๐,๐๐๐ แห่ง มีถึง ๑,๐๐๐,๐๐๐ แห่ง ที่มีลูกจ้างน้อยกว่า ๔ คน และมีเพียง ๖๐๐ แห่งที่มีกรรมกรเกินกว่า ๕๐๐ คน ขบวนการอุตสาหกรรมซึ่งเริ่มในสมัยจักรวรรดิที่สองได้ดำเนินต่อมาในสมัยสาธารณรัฐที่สาม การใช้พลังงานในอุตสาหกรรมและการขนส่งเพิ่มขึ้นเป็น ๑๐ เท่าในระหว่าง ค.ศ. ๑๘๗๐-๑๘๙๔ และในระหว่าง ค.ศ. ๑๘๘๐-๑๘๙๔ ผลผลิตถ่านหินเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า คือจาก ๒๐ เป็น ๔๐ ล้านตัน เหล็ก เพิ่ม ๔ เท่า เหล็กกล้าเพิ่มเป็น ๑๒ เท่า

อย่างไรก็ตามการพัฒนาทางเศรษฐกิจของฝรั่งเศสล้าหลังกว่าประเทศตะวันตกอื่น ๆ เพราะโครงสร้างของสังคมนั้นในส่วนใหญ่ มีพวกข้าราชการและพวกที่มีอาชีพประจำครอบครองอยู่ในขณะที่ชาวนาและนายทุนเล็ก ๆ อยู่ในระดับต่ำ สภาพเช่นนี้ยอมไม่เอื้อต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ระบบครอบครัวครอบคลุมชีวิตทั้งทางสังคมและธุรกิจด้วย การคงไว้ซึ่งธุรกิจของครอบครัวสำคัญกว่าการขยายงานหรือการเพิ่มประสิทธิภาพ ซึ่งสภาพดังกล่าวทำให้บริษัทที่เป็นครอบครัวเล็ก ไม่แข่งขันกัน และครอบครัวใหญ่ ๆ ก็จะทำสัญญาตกลงร่วมมือกัน ฝรั่งเศสไม่ได้เป็นชาติที่มีทรัพยากรธรรมชาติมาก ทำให้การปฏิวัติอุตสาหกรรมไม่ได้ผลเต็มที่ ผลผลิตถ่านหินของฝรั่งเศสใน ค.ศ. ๑๘๑๓ เป็นเพียง ๑ ใน ๗ ของผลผลิตของเยอรมนีหรืออังกฤษ เหล็กและเหล็กกล้าก็ผลิตได้ประมาณ ๑ ใน ๓ ของเยอรมนี การที่อัตราการเพิ่มของประชากรน้อยก็เป็นอุปสรรคประการหนึ่ง

ฝรั่งเศสซึ่งครอบครองอิทธิพลการเพิ่มมาเป็นเวลานานถูกชาติอื่นล้ำหน้า ใน ค.ศ.๑๘๗๑ ประชากรฝรั่งเศสมี ๓๖ ล้านคนมากกว่าอังกฤษแต่น้อยกว่าเยอรมนีเล็กน้อย ใน ค.ศ.๑๘๑๔ ชาวฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นเพียง $๓\frac{๑}{๒}$ ล้าน ในขณะที่อังกฤษมี ๔๕ ล้านคน และเยอรมนีมีประชากรถึง ๖๗ ล้านคน กล่าวกันว่า การที่พลเมืองฝรั่งเศสเพิ่มเข้า เพราะอิทธิพลของการแบ่งแยกเผ่าพันธุ์ของเด็กที่ปรากฏในกฎหมายนโปเลียน และอัตราการตายของเด็กสูงอยู่เสมอ

ในขณะที่เศรษฐกิจภายในของฝรั่งเศสประสบปัญหาเรื่องไม่มีเงินทุน เงินสะสมของฝรั่งเศสกลับหลังไหลออกไปช่วยปรับปรุงประเทศอื่น ๆ ประมาณ ๑ ใน ๔ ของการลงทุนในต่างประเทศเกิดขึ้นเพราะเหตุผลทางการเมืองระดับสูงโดยเฉพาะในรัสเซีย ใน ค.ศ.๑๘๑๔ การลงทุนในต่างประเทศของฝรั่งเศสมีประมาณ ๕๐,๐๐๐ ล้านฟรังก์ คือ $\frac{๑}{๖}$ ของรายได้ของชาติ ในจำนวน ๕๐,๐๐๐ ล้านนี้ มีเพียง ๔ พันล้านเท่านั้นที่ใช้ลงทุนในอาณาจักรของฝรั่งเศสเอง พวกกรรมการใหญ่ๆ ที่เป็นคู่ประสานงานกับสถาบันสินเชื่อที่ให้เงินกู้เป็นผู้ตัดสินใจและกำหนดแนวทางเพื่อค้ำประกันความสำเร็จของพวกเขาด้วย

ในทศวรรษแรกของศตวรรษที่ ๒๐ ฝรั่งเศสเริ่มต้นสละความไม่ยึดหยุ่นทางสังคม ซึ่งเป็นมาตลอดศตวรรษที่ ๑๙ ความขัดแย้งทางการเมืองทำให้สาธารณชนเริ่มคิดถึงปัญหาสังคม และความต้องการปฏิรูปสังคมเริ่มมีน้ำหนักมากขึ้น อันทำให้สาธารณรัฐที่ ๓ มีโอกาสปรับปรุงตนเอง

สมัยแห่งความรุ่งโรจน์ ถ้าหากระบบการปกครองโตอยู่รอดได้ แสดงว่าประสบความสำเร็จ สาธารณรัฐที่สามก็เรียกได้ว่าประสบความสำเร็จโดยสมบูรณ์ ใน ค.ศ.๑๘๑๔ และเป็นระบอบการปกครองที่อยู่ได้นานกว่าระบอบใด ๆ ตั้งแต่ ค.ศ.๑๗๘๙ แม้ความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจค่อนข้างช้า แต่ก็เฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่ก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมเท่านั้น สถานภาพและภาวะเศรษฐกิจของชาวนาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศได้ขึ้นสูงจนถึงจุดที่เรียกได้ว่าเป็นสาธารณรัฐของชาวนา ยิ่งกว่านั้นสิ่งที่กล่าวได้ว่าเป็นยุครุ่งโรจน์ของฝรั่งเศสคือความสำเร็จทางศิลปะ วรรณคดีและวิทยาศาสตร์ ศิลปะและวรรณคดีสะท้อนถึงเรื่องราวทางการเมือง

อย่างเห็นได้ชัด ประวัติศาสตร์ทางการเมืองของฝรั่งเศสถือว่า ค.ศ.๑๘๑๔ เป็นเสมือนหนึ่งตอนจบของยุคสมัยหนึ่งทีเดียว ในสมัยนี้วรรณคดีและการเมืองได้มาบรรจบกันและมีอิทธิพลต่อกัน และวรรณคดีซึ่งยิ่งใหญ่กว่าจะส่งผลความสนใจในทางการเมืองต่อมา นักเขียน จิตรกร และคีตกวีผู้ยิ่งใหญ่ได้ทำให้สมัยสาธารณรัฐที่ ๓ เป็นยุคที่รุ่งเรืองยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส สิ่งที่เป็นข้อบกพร่องประการหนึ่งของผู้ที่เป็นตัวแทนของความรุ่งโรจน์สมัยนี้ คือ การขาดความมั่นใจในตัวเอง มีความรู้สึกที่ไม่แน่นอน มีแต่ความเศร้าโศกคร่ำครวญแบบโรแมนติค คือ รู้สึกเหมือนกันว่าสิ่งหนึ่งกำลังจะถึงจุดจบ ซึ่งเห็นได้ชัดในหมู่นักเขียนที่ยิ่งใหญ่ในยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๑ อย่างไรก็ตาม โดยสรุปแล้วหลังจากที่ผ่านระบอบการปกครองที่เปลี่ยนแปลงมาอยู่เรื่อย ๆ ฝรั่งเศสก็พบความสำเร็จที่มั่นคงและมีความเชื่อในอนาคต

ความเสื่อมของสาธารณรัฐ

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๑ ลัทธิชาตินิยมในฝรั่งเศสไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของพวกปฏิภริยาฝรั่งเศส (Action Française) ซึ่งก่อตัวขึ้นภายใต้การนำของนักเขียนชาวฝรั่งเศส คือ ชาร์ลส์ โมร์ราส (Charles Maurras) หรือองค์การอื่นใด จะมีจุดมุ่งคือ การต่อต้านศัตรูภายในประเทศเป็นเบื้องต้น ต่อมา เรื่องนี้ทวีความสำคัญมากขึ้นเมื่อฝรั่งเศสมีศัตรูต่างชาติ แต่สถานการณ์นี้ดำเนินไปอย่างช้า ๆ ความวิตกประการสำคัญของสาธารณรัฐที่ ๓ คือ เกรงว่าจะเกิดสงครามกับ เยอรมนี ซึ่งจะขัดขวางความก้าวหน้าอย่างสงบ แม้เรื่องชาตินิยม จะลดน้อยลงไปบ้าง หลัง ค.ศ.๑๘๗๑ ฝรั่งเศสได้เป็นมหาอำนาจอีกครั้งหนึ่ง ระบบพันธมิตรทำให้ฝรั่งเศสอยู่ในฐานะทัดเทียมกับเยอรมนี แม้จะมีข้อเรียกร้องของฝ่ายขวาและการระลอกถึงดินแดนที่สูญเสียไปครั้งสงครามฟรังโก-ปรัสเซียแล้ว ฝรั่งเศสก็ไม่มีความคิดรุนแรง เรื่องการทำสงครามแย่งชิงดินแดนกลับคืนมาแต่อย่างใด การเข้าใจถึงสถานการณ์ระหว่างประเทศในขณะนั้นต้องศึกษาถึงวิวัฒนาการนโยบายต่างประเทศของฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ ๓

หลังจาก ค.ศ.๑๘๗๑ ความวุ่นวายเรื่องศาสนา ทำให้ทั้งเยอรมนีและอิตาลีเกรงว่าฝรั่งเศสอาจเข้าแทรกแซงในประเทศตนเพื่อสนับสนุนฝ่ายโรมันคาทอลิก แต่ช่วยชนะในการเลือกตั้ง

ของฝ่ายสาธารณรัฐใน ค.ศ.๑๘๗๗ ทำให้ความระแวงนี้หมดไป สภาพการอยู่โดดเดี่ยวที่สาธารณรัฐได้รับมรดกตกทอดจากจักรวรรดิที่สองหมดสิ้นไปเมื่อผู้แทนฝรั่งเศสได้เข้าร่วมในการประชุมแห่งเบอร์ลิน (Congress of Berlin) ซึ่งการประชุมครั้งนั้น มหาอำนาจอื่น ๆ ในยุโรปเห็นว่าการขยายอาณานิคมของฝรั่งเศสไม่เป็นการสิ้นสะเทือนต่อความมั่นคงของพวกเขา และความจริงแล้วการที่ฝรั่งเศสเพียงเบนความสนใจออกจากยุโรป จะทำให้เลิกคิดถึงอัลซาสและลอร์เรนน์ อันจะทำให้สถานการณ์ระหว่างชาติดีขึ้น การขยายอาณานิคมของฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่สามได้ประสบความสำเร็จอย่างงดงาม เดิมกิจการเรื่องอาณานิคมอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงนาวิกโยธินจนถึง ค.ศ.๑๘๘๑ เมื่อแฟร์ลิตฐานะกระทรวงนี้ลงเป็นเพียงกรม ต่อมาตูนิส (Tunis) มาดากัสการ์ (Madagascar) และอินโดจีน (Indo-China) ก็ขึ้นอยู่กับกระทรวงการต่างประเทศ

การสร้างจักรวรรดิอาณานิคมขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เริ่มตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ ๑๙ แต่ก็มีในอัลจีเรียเท่านั้นที่ขบวนการนี้ดำเนินการติดต่อมา หลัง ค.ศ.๑๘๗๑ ชาวยุโรปอพยพไปอยู่อัลจีเรียมากขึ้น ในตอนปลายศตวรรษมีชาวยุโรปอยู่ในอัลจีเรียประมาณ ๖๖๕,๐๐๐ คน แม้ว่าจะเป็นชาวฝรั่งเศสไม่ถึงครึ่ง นโยบายกสิกรรมเป็นสิ่งที่ทำให้ทำได้ง่ายเพราะชาวพื้นเมืองอัลจีเรียน (Algerian) มีเพียง ๒,๕๐๐,๐๐๐ คนเท่านั้น

อัลจีเรียถูกแบ่งออกเป็นสามส่วนโดยมีผู้แทนอยู่ในสภาพที่ปารีส การดำเนินการขั้นแรกใน ค.ศ.๑๘๘๑ โดยให้กระทรวงต่าง ๆ ที่ปารีสจัดการเรื่องสาธารณูปโภคของอัลจีเรีย ใน ค.ศ.๑๘๘๖ มีการกระจายอำนาจจากศูนย์กลาง ซึ่งทำให้ผู้สำเร็จราชการที่อัลจีเรียมีอำนาจมากขึ้น การขยายสิทธิทางการเมืองไปยังชาวพื้นเมืองอัลจีเรียนมีเงื่อนไขอยู่ที่ว่าจะต้องยอมรับกฎหมายนโปเลียน (Napoleonic Code) ซึ่งทำให้ชาวพื้นเมืองที่เป็นมุสลิมไม่อาจทำตามเงื่อนไขได้ จึงไม่มีสิทธิทางการเมือง ในขณะที่ชาวยิวในอัลจีเรียราว ๆ ๓๐,๐๐๐ คนได้สิทธิออกเสียงตามกฎหมายเดือนตุลาคม ค.ศ.๑๘๗๐ จึงทำให้เกิดการจลาจลขึ้น รัฐบาลสาธารณรัฐได้ปราบปรามอย่างจริงจัง แต่สถานะอภิสิทธิ์ของชาวยิวในอัลจีเรียเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดสิทธิต่อต้านยิว การมีสิทธิออกเสียงไม่ได้เป็นการแสดงฐานะสถานภาพ แต่ยังทำให้มีข้อได้เปรียบทางกฎหมายบางประการ และด้วยสิทธินี้เมื่อกฎหมายที่ดินประกาศใช้ ที่ดินอันอุดมสมบูรณ์จำนวนมากก็